

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

Jeszenszky János Sigonius-kiadásáról (RMK III. 878.) Hogy a könyvtörténet szürke „mikro-filológia”, tompaelméjű adatbogarászás marad-e, avagy igen hasznos segítőjévé válik a tudománytörténetnek, s ezen keresztül a modern, marxista történetírásnak is: ez elsősorban azon múlik, hogy a könyv története milyen mértékben akarja és tudja megfejteni azokat a sokfelé mutató, de szükségszerű és jellegzetes összefüggéseket, melyek egy-egy konkrét írói alkotás létrejöttének előfeltételei, determinánsai voltak. Az ilyen vizsgálódás természetesen nem szorítkozhatik a régi könyvészeti babonára, mely a könyv tartalmát programszerűen mellőzte és „történeti” érdeklődése alig terjedt túl a megjelenési év pusztá kronológiáján.

Ilyen értelemben véve a magyar könyvtörténet is (az RMK modern feldolgozása) igen sok lényeges és új összefüggést fedhet fel a tudománytörténet és kultúrhistoria révén. Egy ilyen fontos és bonyolult probléma felé mutat JESZENSZKY János most felbukkant *Sigonius-kiadása* is, melyet HELLEBRANT még egy lipcei példány alapján, írt le (RMK III. 878.).

Carlo SIGONIO (1523—1584) nem jelentéktelen alakja a történetírás történetének; MURATORI sokra tartotta (életrajzot is írt róla) és általánosan elismerik, hogy munkássága előrelépést jelent a forrásokon alapuló, kritikai történetírás felé a középkor önkényes, kritikátlan történetfelfogásához képest.¹ Mint ilyen, prototípusa lehet a *humanista* történetírásnak: sokszor összekeveri még a közelmúltat a régmúlttal (ami még középkori vonás), de a középkori krónikások fecsegését igyekszik oklevelekkel ellenőrizni, ami már a tudományos történetírás felé mutat. Ugyanakkor humanista a szónak abban az értelmében is, hogy kiváló ismerője és művelője a latin nyelvnek; olyannyira, hogy az általa kiadott PSEUDO-CICEROT *De consolatione* sokáig a saját hamisítványának vélték.² Végül humanista a szónak abban a negatív értelmében is, hogy tartózkodik ugyan a kor központi kérdésébe, a reformációba való nyílt beleszólástól és igyekszik az erasmusi „pártatlanság” fölényes álláspontján megmaradni — a dolgok logikája, az osztályharc logikája végül is a katolicizmus, a maradiság, a feudalizmus oldalára kényszerítik egyértelműen, hiszen dicsőíti azt a CAMPEGGI bíborost, aki 1524-ben Regensburgban „Németország rekatolizálásának” vészjósló pápai programját hirdette meg. Ugyanakkor már a lutherizmust röviden dögvésznek nevezi (pestis illa), amiben van ugyan még *némi* erasmusi kezdemény, de már semmiképpen sem nevezhető pártatlanságnak.

Mi vezethette JESZENSZKY Jánost, a wittenbergi egyetem hírneves filozófia- és orvosprofesszorát SIGONIUS *De dialogo*-jának újra kiadására? Tudva, hogy JESZENSZKY VESALIUS és SAVONAROLA műveit adta ki így újabb kiadásban (RMK III. 1073 és 883.):

¹ FUETER, E.: *Geschichte der neueren Historiographie*. 2. Aufl. München—Berlin, 1925. 131—132. l.

² HESSEL, Alfred: „*De regno Italiae libri viginti*” von Carlo Sigonio. Berlin, 1900. 5. l. (Hist. Studien. XIII. Heft.)

nem tételezhetjük fel, hogy SIGONIUS esetében is ne a szerző haladó, pozitív értékei vezették volna. Világosan kiderül ez JESZENSZKY előszavából, ahol a szerző pozitív humanista vonásait emeli ki, azt, hogy elmúlt hosszú századok távolán át fáradhatatlan munkával „az emberi feledékenység számüzetéséből visszakövetelte” a dialógus műfajának antik klasszikusait. Maga JESZENSZKY is — immár másodlagos fokon — valami ilyesmit akar, humanista módra, mikor magát a mentőt akarja megmenteni, hiszen annak „harmincöt évvel ezelőtt Itáliában kiadott,³ alig megtalálható és a molyok által majdnem elpusztított könyvét” (mint az előszóban írja) akarja átadni az olvasóknak, „ama különösen erős vágytól vezérelve, hogy az irodalom ügyének hasznára legyenek!” (iuvandi rem literarium desiderio.).

A másodlagos, kései humanizmus problémái felé nyílik tehát itt kitekintés, pontosabban: humanizmus és reformáció viszonyának bonyolult társadalomtörténeti háttere felé, a kultúrhistoria és tudománytörténet amaz átmeneti típusai felé, melyek az uralkodó osztály benső ellenzékeként fellépő humanizmus és a polgárság képviselőeként fellépő reformáció között helyezkednek el. Az osztályharcok történetének következetes logikája rejlik abban, hogy a reformáció csak azokban az országokban járhat együtt a tudományok fejlődésével, ahol valóban megerősödik a polgárság és gyengül a feudális uralkodó osztály: Angliában, Németalföldön és részben Franciaországban (BACON és HOBBS, SPINOZA és REGIUS, DESCARTES és GASSENDI, NEWTON és BOYLE). Európa többi országaiban, vagy felülkerekedik a feudális reakció, vagy legalábbis meglassul a fejlődés a kapitalizmus „porosz útjának” formájában, aminek az ideológia terén a protestantizmus feudális változata felel meg, a tudomány fejlődésére nézve káros összes következményeivel egyetemben.

JESZENSZKY maga is humanizmus és reformáció között áll, de már sokkalta közelebb a reformációhoz, mint a „középutas” SIGONIUS. Wittenbergi professzor volt, és a cseh rendi ellenzékhez húzott később, prágai professzor korában: Wittenberg már a lutherizmus fellegvára volt, a cseh rendek pedig élesen fordultak szembe a katolikus Habsburg-elynyomással. JESZENSZKY emellett nyilván azért is fordul SIGONIUS felé érdeklődéssel, mert — 1560-tól 1563-ig — a páduai egyetemen volt retorika-professzor: azon a kitűnő orvosi karáról és erős szabadgondolkodó hagyományairól híres egyetemen, ahol JESZENSZKY maga is szerezte orvosi diplomáját 1591-ben (s ahol VESALIUS 1537-ben lett professzor).

Talán nem lesz érdektelen egy későbbi kutató számára magának a konkrét példánynak a vizsgálata sem. Ebben PEUTINGER Christoph van első posszesszorként beírva: nyilván egészen közeli rokona az augsburgi humanista Conrad PEUTINGERnek (1465—1547), akinek messze földön híres könyvtára 1715-ben az augsburgi jezsuitákhoz került, de korábban már bőven jutott belőle Bécsbe és Stuttgartba is.⁴ A mi példányunk 1693-ban került a pozsonyi jezsuiták könyvtárába, s innen nyilván az abolíció során az Egyetemi Könyvtárba.

MÁTRAI LÁSZLÓ

Naldus Naldius hitelességének kérdése. *A Corvina történetének forrásai.* Meglepő dolog, hogy a Corvina-könyvtárról magának MÁTYÁS királynak korából milyen kevés tudósításunk van. A nagy király halála után, gyöngye utódjai idejében a könyvtárt rendszeresen fosztogató humanisták írásaiban már sűrűbben találunk érdekes és megbízható adatokat. Buda török kézre kerülése után pedig századokon keresztül izgatta tudósok, könyvkedvelők, sőt fejedelmek képzeletét az egykori Bibliotheca Corvina em-

³ *Caroli Sigonii de Dialogo liber.* Venetiis, 1562. J. Ziletus.

⁴ *Allgemeine Deutsche Biographie.* 25. Bd. Leipzig, 1887. 567. 1.

léke és a lehetőség, hogy a könyvtár maradványait ismét bekapcsolják a tudományos élet vérkeringésébe. Budán átutazó követek és hozzájuk csatlakozó tudós emberek minden módon igyekeztek engedélyt szerezni a királyi várban még állítólag megtalálható könyvtár meglátogatására. Van, akit elutasítanak a törökök, van, akinek sikerül bejutnia az egykor olyan fényes, de most már elhanyagolt, pusztuló palota belsejébe, hogy azután bánatos csalódással számoljon be útleírásában a látottakról. Buda felszabadításakor az olasz hadimérnök és polihisztor, MARSIGLI parázsló, füstölgő romok, szanaszét heverő hullák közt siet a palota romjai közé, hogy megmentse, ha még lehet, a könyvtár maradványait. Hogy az ott talált könyvek, amelyekről levelében beszámol és amelynek a jegyzékét is összeállították ugyanekkor, csakugyan a világhírű könyvtár szomorú roncsai-e, vagy más középkori magyar könyvtár töredékeiből kerültek-e össze, az ma is vitatható. De az bizonyos, hogy az 1541—1686 közti korszakból híradásokban nincs hiány. Ha másról nem is, legalább a könyvtár helyiségéről szólnak többé-kevésbé érthető módon.¹

Ezzel szemben a könyvtár ragyogó, teljes életének korából, MÁTYÁSnak idejéből BONFINI szűkszavú megemlékezésén kívül² az egyetlen részletes leírás egy firenzei humanistának, NALDUS Naldiusnak a műve: *Epistola de laudibus augustae bibliothecae atque libri quatuor versibus scripti eodem argumento ad serenissimum Mathiam Corvinum Pannoniae regem*.³ Nagyon sok függ tehát attól, hogy vajon hiteles, tényeket rögzítő forrásnak tekinthetjük-e NALDUS munkáját, vagy pedig pusztán egy távolban élő humanista érdekhajhászó, ajándékot váró hízelgésének.

Az egyes Corvina-kutatók egyéni érzésüknek megfelelően használták föl — esetleg magyarították felre — NALDUS szavait, vagy vetették el az egész forrást anélkül, hogy kritikailag foglalkoztak volna a hitelesség kérdésével. CSONTOSI János, a Corvina-kutatás régi, nagyérdemű úttörője, még föltétlen bizalommal használta föl forrásként, sőt olyasmit is belemagyarázott, ami nincs benne.⁴ Ellenben majdnem pontosan egy

¹ L. ZOLNAI Klára: *Bibliographia bibliothecae regis Mathiae Corvini*. Bp. 1942., és a Szabó Ervin Könyvtár budapesti gyűjteményének gazdag anyagot tartalmazó katalógusát.

² BONFINI, Antonius: *Rerum Ungaricarum decades... Ioannis Sambuci opera et studio*. Basilcae 1568. 654. l.

³ Az eredeti, MÁTYÁS királynak ajánlott kódexet a torun-i (Lengyelország; régebben Thorn) városi könyvtár őrzi. Szövegét először 1731-ben Petrus JAENICHIUS adta ki a *Meletemata Thorunensia* 3. kötetében, azután BÉL Mátyás 1737-ben a *Notitia Hungariae novae* 3. kötetében (589—642. l.). BÉL a kiadáshoz azt a másolatot használta fel, amelyet REZIK János készített, állítólag 1684-ben és DOBAI SZÉKELY Sámuel útján került BÉLhez. Hogy a másolat 1684-ben készült, azt BÉL írja (i. m. 590. l. jegyz.), de SZINNYEI szerint REZIK csak 1683 előtt és 1688 után volt a thorni gimnázium tanára, a két időpont között Kassán, majd Eperjesen tanított, akkor tehát nem másolhatta a thorni kódexet. — Részlegesen kiadta NALDUS munkáját 1890-ben ÁBEL Jenő az *Irodalom-történeti emlékek* 2. kötetében.

A kódexet először JAENICHIUS írta le, a kiadott rész nagyobbik felét összevetve az eredeti kódexszel: *De meritis Mathiae Corvini*. Thorn 1717. (Ugyanez újból megjelent a *Meletemata* idézett kötetében a szövegkiadással együtt.) BÉL is JAENICHIUST idézi erre vonatkozólag a Naldus-kiadás bevezetésében. Újabb rövid leírását I. RÓMER Flóris: *Corvin-codexek Thornban, Königsbergben és Szent-Pétervárt*. (Magy. Könyvszle. 1876. 1—2. l.) A legrészletesebb, szakszerű leírás: SCHÖNHERR Gyula: *A thorni Corvin-kódexről*. (Magy. Könyvszle. 1894. 305—313. l.) Egyéb irodalomra vonatkozólag l. még ZOLNAI i. m. 89. l. — A kódex címlapjáról (3a levél) színes facsimilét közöl a Magy. Könyvszle. 1894. évfolyama, a Magyar Történelmi életrajzok sorozatban SCHÖNHERR Gy.: *Hunyadi Corvin János*. Bp. 1894., és a *Magyar nemzet története*. Szerk. SZILÁGYI Sándor. 4. köt. Megjegyzendő, hogy ez a facsimile nem az eredeti kódexlapról készült, hanem arról a festett másolatról, amelyet CSERNA Károly készített a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtára számára.

⁴ NALDUS a Corvinát „olyan könyvtárnak mondja, mely tudósok számára külön olvasóteremmel bír”. (CSONTOSI János: *XV. századi könyvtári viszonyok s egy ismeretlen*

félszázaddal később MÁTYÁS király könyvtárának egy másik kitűnő kutatója, FÖGEL József egy mondattal elintézte: „Művének nem sok történeti értéke van, mert UGOLETO elbeszélése után ír és hízeleg.”⁵ Bár HUSZTI József 1925-ben már fölhívta a figyelmet erre a hiányosságra: „NALDUS Naldius MÁTYÁS könyvtáráról írt költeményének történeti értékét tudományos irodalmunk még nem állapította meg.”⁶

Pedig a források kritikai vizsgálata éppen a Corvina esetében nagyon fontos. Hiszen a könyvtár helyisége nyomtalanul elpusztult, anyaga szétszóródott, az állományáról készült jegyzékek⁷ éppen úgy elvesztek, mint MÁTYÁS számadáskönyvei⁸ és a királyi levéltárnak minden hasonló irata. Véletlen szerencse még talán hozzásegít újabb forrásokhoz, de erre már nagyon kevés a remény. Minden valószínűség szerint meg kell elégednünk az eddig ismert forrásokkal. Ezért, ha a Corvina-könyvtár számtalan megoldatlan vagy kétes problémájához közelebb akarunk kerülni, az egyetlen mód a már ismert, aránylag csekély forrásanyag alaposabb kihasználása, kritikai megvizsgálása, minden sorának, minden szavának mérlegretétele.

A következőkben az egyik legfontosabb egykorú forrásnak, NALDUS Naldius munkája hiteles voltának a kritikai vizsgálatát próbáljuk elvégezni.

NALDUS Naldius „*De laudibus*”-a. NALDUS Naldius „*De laudibus*”-a a tárgyhoz viszonyítva, amelyről szól, aránylag nagy terjedelmű. Az eredeti kódexben 62 ívrétű levelet tesz ki. Bevezetésében arról ír a szerző, hogy Taddeo UGOLETO MÁTYÁS király megbízásából Firenzébe érkezett, hogy a Corvina-könyvtárt gyarapítsa, és sokat beszélt ott a magyar király kitűnő tulajdonságairól.⁹ A hallottak alapján elhatározta, hogy hőskölteménybe foglalja azt, amit UGOLETO elbeszélt. Csakhogy MÁTYÁSnak annyi az érdeme, s így olyan sok mindenről kellene írnia, hogy az lehetetlenség. Lemond tehát hadi dicsősége méltatásáról; nem is az ő feladata lenne ez, aki éppen a király megbízásából kódexek szövegének javításával, emendálásával foglalkozik.¹⁰ Ezért megelégszik a béke műveinek dicsóztatásával és azon belül is a királyi palota díszének, a könyvtárnak méltatásával.

NALDUS munkája öt részből áll. Először a prózai ajánlásban (epistola) MÁTYÁS király, BEATRIX és CORVIN János kiválóságáról áradozik és röviden leírja a Corvina-

Corvin-incunabulum. Magy. Könyvszle. 1878. 69. l.) Ilyesmi NALDUS munkájában nem olvasható.

⁵ FÖGEL József: *A könyvtár története az 1471-iki összeesküvés után Mátyás király haláláig*. (Bibliotheca Corvina. Mátyás király budai könyvtára. Bp. 1927. 91. l.)

⁶ HUSZTI József: *Platonista törekvések Mátyás udvarában*. Pécs, 1925. 87. l.

⁷ FÖGEL i. m. 19—20. l. Ua.: *Ismeretlen Corvin-kódexek a bécsi Nationalbibliothekban*. Magy. Bibliofil Szle. 1924.) L. még: FONTIUS: *Epistolarum libri III*. Ed. Ladislaus Juhász. Bp. 1931. 36—37. l. (Bibliotheca scriptorum medii recentisque aevorum.) CORNIDES Dániel 1788-ban olyan értesülést szerzett, hogy a wolfenbütteli könyvtár egyik kódexében megtalálható a Corvina-könyvtár egykorú katalógusa. Ezért több ízben bízta PRAY Györgyöt ennek a katalógusnak lemásoltatására. (L. Codex epistolarum Danielis Cornides ad Georgium Pray. Budapesti Egyetemi Könyvtár kéziratára. G.117.) Az ügy további fejleményeiről PRAY válaszevelei hiányában nem tudunk. Az elmúlt évben a wolfenbütteli könyvtárhoz fordultam ebben az ügyben. A könyvtár igazgatója, dr. BUTZMANN páratlan előzékenységgel maga végzett beható kutatásokat az állítólagos katalógus nyomában, de sajnos, hasztalanul.

⁸ JANKOVICH Miklós a múlt század első felében még használta ezeket a számadáskönyveket. L. HOFFMANN Edith: *Régi magyar bibliofilek*. Bp. 1929. 76. l.

⁹ Taddaeus Ugolettus, abs Te missus, ad nos proficisceretur, ut expediendae bibliothecae quidem regiae praesent: cumque hic multa de Te rege sapientissimo, deque Tua divina virtute, multis audientibus, multisque assistentibus praedicaret... (i. h. 595. l.)

¹⁰ ... minus esset huius nostrae institutae rationis, qua in emendandis voluminibus, Tuo iussu, e scriptis occupamur. (Uo. 596. l.)

könyvtárt. Ezután következik négy könyvben maga a hősköltemény, mintegy verses megismétlése és széles, humanista bőbeszédűséggel való kifejtése annak, amiről az előbb röviden szolt prózában és egyúttal a könyvtárban megtalálható szerzők versez jegyzéke. Mégpedig a vers első könyve általánosságokról szol, a második a könyvtár leírása és a benne megtalálható klasszikus görög szerzők ismertetése, a harmadik könyv ugyanígy az ókori latin auktoroké és végül a negyedik könyv tárgya a könyvtárban meglevő keresztény irodalom.

MÁTYÁS királlyal NALDUS Naldius már UGOLETO megérkezése előtt is kapcsolatban állt, s a könyvtárról is tudomása volt, hiszen mint említettük, Corvin-kódexek emendálásával foglalkozott ekkoriban. Abban azonban igaza van FÖGEL Józsefnek, hogy a könyvtárra vonatkozó értesüléseit másodkézből veszi. Hogy valaha járt volna Magyarországon, arról nem tudunk, de az bizonyos, hogy művének megírása előtt semmi esetre sem látta a Corvinát, mert hiszen akkor elsősorban a maga személyes tapasztalataira hivatkoznék, nem pedig UGOLETO elbeszélésére. *Maga az a körülmény azonban, hogy mástól veszi értesüléseit, nem teszi lehetetlenné jólétesültségét.* A kérdés csak az: 1. módjában volt-e hiteles értesüléseket szerezni, tehát megismerni a valóságot, 2. képes volt-e jól megérteni a hallottakat, 3. akarta-e a kapott adatokat a valóságnak megfelelően földolgozni és közölni?

Az első kérdésre föltétlenül igennel kell válaszolnunk. NALDUS éppen a legilletékesebb, legtájékozottabb személytől kapta értesüléseit, attól a Taddeo UGOLETOTól, aki magának a Corvina-könyvtárnak könyvtárosa volt, akinél tehát jobban senki sem ismerhette MÁTYÁS király könyvtárát és senki sem adhatott részletesebb, hitelesebb tájékoztatást. Ami pedig a Corvina állományát, a benne meglátható írókat illeti, mi sem látszik természetesebbnek, mint az, hogy UGOLETO, aki a könyvtár gyarapítása céljából jött Firenzébe, valamiféle jegyzéket, katalógusfélét hozott magával, hogy annak alapján szerezzé be a hiányzó műveket akár vásárlás, vagy helybeli másoltatás útján, akár az otthon való lemásoltatás céljára való kölcsönzéssel.

Ami a második tételt illeti, hogy NALDUS képes volt-e könyvtári kérdéseket jól megérteni, a valóságnak megfelelően fölfogni, arra nézve se lehetnek aggodalmaink. Mint kódexek emendátora a humanisták legigazibb „könyvtárosi munkáját” végezte és az is kétségtelen, hogy ismernie kellett a Corvina hasonló, nagyszerű párját, a MEDICIEK firenzei könyvtárát, a Laurenzianát. Hiszen ismeretes, milyen szoros kapcsolata volt Marsilius FICINUSnak és neoplatonista körének MEDICI Lorenzoval, NALDUS Naldius pedig FICINUS egyik leghűségesebb barátja volt.¹⁰

Sőt éppen ezen a ponton kell egy fölmerülő újabb kétséggel szembenéznünk: nem egyszerűen a Laurenziana egy kissé átszínezett leírása lappang-e a Corvina neve alatt a *De laudibus*-ban? Hiszen ez lett volna NALDUS részéről a legkényelmesebb eljárás, ha költeménye nem más, mint a hízogő üres szócséplése. Csakhogy ennek a föltevésnek — azokon kívül, amikről majd a harmadik tétel megvizsgálásakor lesz szó — ellene mond a Laurenziana állományának 1495-ből fönnmaradt összeírása.¹²

Ebből az összeírásból kiderül, hogy a Laurenziana állománya nyelvek szerinti csoportokban volt föllállítva, előbb a görög, azután a latin nyelvű kötetek. Tehát a csoportosítás alapja nem a művek eredeti nyelve, hanem egy görög szerző eredeti nyelvű példánya a görög, latin fordítása a latin nyelvű könyvek csoportjában állt. (Pl. ARISTOTELES *Metaphysica*-jának görög példányja a 216-os, a latin fordítás az 562-es jelzetet kapta, Iosephus FLAVIUS görög példányai a 61. és 85. számon, a latin fordítás az 526. számon állt). NALDUS Naldius ilyen megkülönböztetésről nem tud, hanem a Corvinában

¹¹ L. HUSZTI i. m. 87. l.

¹² *Inventario della libreria Medicea privata, compilato nel 1495.* (Archivio Storico Italiano. Serie 3. T. 20. 1874. 51—94. l.)

meglevő művek szerzőit sorolja fel két külön csoportban; görög és latin szerzők; de a klaszszikus szerzőktől megkülönböztetve, külön csoportba foglalja a keresztény szerzőket, tekintet nélkül arra, hogy görög vagy latin nyelven írtak-e.¹³

Még feltűnőbb bizonyíték, hogy bár NALDUS nyilvánvalóan nem törekszik teljességre a szerzők felsorolásában, hanem csak a nevezetesebbeket emeli ki, s már csak ezért is sokkal több görög szerző neve fordul elő a Laurenziana katalógusában, mint a NALDUS-féle versben, mégis a Corvinában megtalálhatóként felsorolt 23 görög szerző neve közt három olyan is található NALDUSnál (MUSAEUS, ALKAYOS, SAPPHO), akiknek a nevét hiába keressük a Laurenziana jegyzékében.¹⁴ Ez még akkor is feltűnő, ha tekintetbe vesszük azt, hogy a könyvtárt az előző években ért viszontagságok miatt a Laurenziana ránkmaradt jegyzéke sem teljes. De másrészt meg az sem valószínű, hogy éppen ennek a három szerzőnek minden példánya elveszett volna 1495 előtt, mikor más szerzők általában több, gyakran sok művel és példánnyal szerepelnek az állományban.

Hátra van még a felelet a harmadik tételre: akarta-e NALDUS Naldius a valóságot írni, vagy pusztán a maga számára szeretett volna nagy szavakkal minél nagyobb előnyöket kihízelegni. Nézetünk szerint ebben a tekintetben sem lehetnek komoly kétségeink. Hogy föllengzős szavakban, hízelgő hasonlatokban nincs hiány, az — humanistáról lévén szó — természetes. Hogy NALDUS MÁTYÁS királyt CAESÁRHOZ és NAGY SÁNDORHOZ hasonlíttja, BEATRIX dicsősége elhomályosítja a GRACCHUSOK anyját és a szibillákét, abban nincs semmi szokatlan. A renaissance uralkodók egyáltalán nem vették rossz néven az ilyesmit. De semmi értelme nem lett volna kézzelfogható tényeket, a könyvtár külsejére, berendezésére vonatkozó dolgokat elferdíteni. Főleg, ha föltételezzük azt, hogy NALDUS Naldius talán nem is véletlenül, a maga ötletéből készítette munkáját — hiszen tárgyválasztása annyira szokatlan —, hanem esetleg UGOLETO javaslatára, talán MÁTYÁS királlyal egyetértésben, vagy éppen kívánságára. Hogy a könyvek pultokon vagy szekrényekben vannak-e elhelyezve, hol vannak az ajtók és ablakok, milyen rend szerint állnak a kódexek, azt elferdíteni, vagy a valóságtól függetlenül, ötletszerűen írni le, nemcsak hogy nem lett volna értelme, hanem éppen magának ártott volna vele a hízelegni vágyó szerző; mert bosszúságot okozott volna a királynak. Lehetnek, sőt bizonyos, hogy vannak, túlzások a dicsőítő szavakban, nemcsak a királyra, hanem a könyvtárra vonatkozólag is. Szuperlatívuszok a pompát illetőleg, a minden más könyvtárt fölülmuló méretek emlegetésében, de maga a könyvtár leírása még részleteiben sem térhet el lényegesen a valóságtól.

A *De laudibus* nem lehet más, mint az UGOLETOtól származott és valószínűleg mindjárt, legalább futólagosan, írásban is rögzített elbeszélésnek pompás formába öntése. A Könyvtárban meglevő művek szerzőinek felsorolása pedig nem lehet pusztán ideális könyvjegyzék, egy tudását fitogtató humanista irodalom-ajánlása, hanem a könyvtár állományában valóban meglevő legnevezetesebb szerzők névsora.

Más források tanúsága. NALDUS művének önmagában való, inkább csak logikai vizsgálata tehát tartalmának hitelességét bizonyítja. De próbáljunk pozitív bizonyítékokat is szerezni úgy, hogy a *De laudibus*-t összevetjük a Corvináról fennmaradt egyéb, hiteles források adataival, vajon azok megerősítik-e, vagy cáfolják a firenzei humanista állításait? Ilyen adat mindjárt a könyvtár helye a palotában, közeli, érintkező helyisé-

¹³ Ilyen megkülönböztetés a Laurenziana könyvtárában nem volt.

¹⁴ Az említett jegyzékben HESIODOS neve sem fordul elő. Van azonban egy külön jegyzéke is a Laurenzianában található görög kéziratoknak. Ezt a jegyzéket LASKARIS János vitte magával, mikor a Medici-könyvtár számára nagy görögországi könyvbeszerző útjára indult. (Kiadta K. K. MÜLLER: *Neue Mitteilungen über Janos Laskaris und die Mediceische Bibliothek*. Zentralbl. f. Bibl.Wesen. I. 1884. 371—379. l.) Ez a jegyzék HESIODOS nevét is föltünteti.

gekkel való kapcsolata. Hogy a könyvtár bejárata a királyi palota melyik udvarából nyílt, vagy melyik emeleten volt, azt nem mondja meg NALDUS, de az világosan kiderül írásából, hogy közvetlenül a várkápolna szomszédságában volt. A könyvtárból külön kijárat szolgált a király számára a kápolnába (illetőleg valószínűleg a kápolna egy külön oratóriumába), hogy ott egyedül, senkitől nem zavartatva hallgathassa a misét, vagy a himnuszok éneklését.

Olyan részletkérdés ez, és annyira nem következik a könyvtár lényegéből, hogy már önmagában véve is nehéz elképzelni, hogy NALDUS ezt magától gondolta volna ki. De nézzük meg, mit mond a másik egykorú forrás: BONFINI nem mondja meg, hogy a könyvtár és a kápolna közvetlenül egymásból nyílt volna, de szűkszavú leírásában a palotának ez a két helyisége egymás után következik. S ami ennél is fontosabb, megemlíti, hogy MÁTYÁS király a kápolnához papi testületet is szervezett. Az ő közös zsolozmázásuk lehetett az a himnuszéneklés, amit NALDUS szerint a király magányos elvonultságában szeretett hallgatni. OLÁH Miklós pedig, aki még ismerte a könyvtárt, hiszen 1510-ben ULÁSZLÓ udvarába került, és nem kevesebb mint hét esztendő telt ott mint apród,¹⁵ semmi kétséget nem hagy aziránt, hogy a könyvtár közvetlenül a kápolna mellett volt, ahol a király a misét szokta hallgatni. A későbbi útleírások közül br. WRATISLAW írása figyelemre méltó. WRATISLAW mint ismeretek szerzésére vágyó fiatalember csatlakozott Fr. KREGWITZ császári követhez, aki RUDOLF király rendeletére 1591-ben indult Konstantinápolyba. Szerzőnk több érdekes részletet örökít meg a királyi palotára vonatkozólag; szerinte a kápolnát egy folyósó köti össze egy másik teremmel, ahol MÁTYÁS király könyvtára volt.

NALDUSON kívül tehát a másik három forrás, amely a könyvtár és kápolna valamilye kapcsolatáról, közelségéről ír, szemtanúknak a műve. Igaz ugyan, hogy OLÁH Miklós munkáját csak később írta meg, hogy Budát elhagyta, Belgiumban 1531 és 1536 közt,¹⁶ de ez a mintegy másfél évtizedes időköz nem törölhetette ki emlékeit. Szemtanúkról lévén szó, semmi okunk nincs föltételezni, hogy leírásukhoz forrásként az őket megelőző forrásokat használták volna föl, de a valószínűség azért is nagyon kicsi, mert sem NALDUS, sem OLÁH munkája nem jelent meg nyomtatásban a XVIII. századnál hamarabb. Ugyanerről győző meg a megfelelő szövegrészek összehasonlítása is.

Naldus	Bonfini	Oláh	Wratislaw
Ostia bina manent illic: quorum altera mittunt Intro quosque viros; mittunt quorum altera regem Inde foras; quotiens secreta in sede locatus Solus adesse cupit sacris, hymnisque canendis ¹⁷	... a Danubii parte aediculam statuit... collegium adiecit honestissimum sacerdotum: supra bibliothecam statuit... ¹⁸	Qua itur ad stationem ex latere interioris bibliothecae, ad sacellum Divi Joannis perforatam, unde rex sacrum audire consuevit... ¹⁹	Von hier giengen wir... in ein rundes Zimmer, welches zu Zeiten Königs Mathias zu einer <i>Hauskapelle</i> diente. Aus dieser Kapelle führt ein Gang nach einem andern Zimmer, wo König Mathias Korvinus seine Bibliothek hatte. ²⁰

¹⁵ BALOGH Margit: *Oláh Miklós Hungáriája mint művelődéstörténeti kútjő*. Bp. 1903. 6. l.

¹⁶ Uo. 8. l.

¹⁷ NALDUS i. m. 612. l. (I. könyv 11—14. sor.)

¹⁸ BONFINI i. h.

¹⁹ Hungaria c. művében. Kiadta BÉL, Mathias: *Adparatus*. I. köt. Posonii 1735. 8. l. — Újabban kiadta EPERJESY K. és JUHÁSZ L. a *Bibliotheca scriptorum medi recentisque aevorum c. sorozatban* 1938-ban. Az idézett hely itt: V. c. 5.

²⁰ WRATISLAW, Frh. v.: *Merkwürdige Gesandtschaftsreise von Wien nach Konstantinopel*. Leipzig. 1787. 40. l.

Nagyon jellemző, hogy a dolog lényege egyformán kivehető a négy forrásból, de a részletek, a fogalmazás annyira eltér, hogy átkölcsozésztről szó sem lehet.

Hasonlóan jellemző részlet-megfigyelés az, ami NALDUSnál és OLÁHnál majdnem egyformán megtalálható a könyveket a portól védő aranyos-színes leplekről.

Naldus

Adhibitae cortinae, ex auro per artem inter-
texto et purpura confectae, quae libros a
situs et pulvere subtiliori vindicarent.²¹

Oláh

Tegebat horum quodlibet velum sericeum,
coloribus auroque variegatum cum indice di-
sciplinae et professioni, in quas libri erant
discreti.²²

Sokkal fontosabbak az ilyen lényegtelen részletekben való megegyezések, mint például az, hogy NALDUS munkájából is kiderül, milyen sok görög könyv volt a Corvina-könyvtárban. Ezt a Corvinára vonatkozó legtöbb forrás megemlíti; közismert dolog volt a humanisták körében, nem kellett hozzá semmi pontosabb informálódás.

A más forrásokkal való egybevetés tehát NALDUS Naldius hitelességét igazolja, hiszen ha egyes részleteket hiteles és pontos értesülésekből vett, valószínű, hogy többi közlése is ilyen.

Nem hallgathatjuk azonban el, hogy van egy mozzanat, amely mintha ellene mondana eddigi eredményünknek. Ez pedig az, hogy a *De laudibus* csak egy könyvtár-teremről tud, OLÁH Miklós ellenben világosan két boltozatos épületet vagy helyiséget mond: az egyikben voltak a görög könyvek, a másikban a latinok. Ezt az ellenmondást azonban már a Corvina első kiváló történetírója, SCHIER 1766-ban úgy oldja föl, hogy szerinte az eredetileg egy helyiségből álló könyvtárhoz később egy második helyiséget is csatoltak, és akkor rendezték át az OLÁH Miklós említette rendbe.²³ Ezt a magyarázatot el is fogadhatjuk.

A „*De laudibus*” keletkezésének időpontja. A következő tisztázásra szoruló kérdés: mikor írta NALDUS Naldius a munkáját, illetőleg mikor szerezte értesüléseit, tehát melyik az az időpont, amelyből a Corvina-könyvtár képét kapjuk?

Magában a kódexben nincs feltüntetve sem a szöveg fogalmazásának, sem a díszes kézirat másolásának az időpontja. Annyi már az ajánlólevélből kiderül, hogy nem készülhetett 1476, tehát a BEATRIXSZAL kötött házasság előtt, mert hiszen a szerző nagy dicsőhimnuszt zeng róla mint MÁTYÁS feleségéről. De 1480 előtt sem írhatta, mert CORVIN János szemmel láthatóan mint utódlásra kiszemelt örökös szerepel benne, viszont MÁTYÁS 1480-ig, abban a reményben, hogy még törvényes örököse is születik, a papi pályára szánta őt,²⁴ s csak az ezután következő években tett mind nagyobb erőfeszítéseket arra, hogy CORVIN Jánost fogadtassa el trónja örököséül. Az 1480 utáni évekre utal az is, hogy NALDUS CORVIN János szellemi kiválóságának és képzettségének bizonyítékeként kiváló görög tudását is emlegeti, ami nem lehetséges kisgyermekkorában. (1473-ban született.)

A kérdést akkor dönthetnénk el biztosan, ha pontosan tudnánk UGOLETO firenzei útjának időpontját. Sajnos pozitív adatunk erre vonatkozólag nincs. Van azonban NALDUS költeményének első könyvében néhány sor, amely összevetve UGOLETO egy levelével, legalább hozzávetőleges időmeghatározásra módot ad. NALDUS ezt írja az említett helyen:

²¹ NALDUS i. m. 599. l.

²² OLÁH M. i. m. BÉL: 8—9. l., EPERJESY—JUHÁSZ V. c. 6.

²³ SCHIER, F. X.: *Dissertatio de regiae Budensis bibliothecae Mathiae Corvini ortu, progressu, interitu et reliquiis*. Vindobonae 1766. 14. l.

²⁴ SCHÖNHERR Gyula: *Corvin János*. 24. l.

... Picens Antonius ille
 Doctus adest, aperitique tibi Rex cuncta iubenti
 Graecia quae scripsit: datque illa legenda Latini.²⁵

A PICENS ANTONIUS nem más, mint a picenumi BONFINI, aki ezek szerint ott van MÁTYÁS udvarában, hogy a király számára latinra fordítsa a görög nyelvű munkákat. Tehát akkor, amikor NALDUS ezeket a sorokat írta, BONFINI már MÁTYÁS udvarában volt, vagy legalábbis NALDUS úgy számította, hogy mire saját műve Magyarországra érkezik, akkora BONFINI már ott lesz.

BONFINI 1486. szeptember 25-én indult el Recanatiból Magyarországra. Ennél az időpontnál korábban tehát nem lehetett készen a *De laudibus*.²⁶

Ránk nézve azonban tulajdonképpen nem az a legfontosabb kérdés, hogy mikor készült el NALDUS Naldius munkája, hanem hogy a szerző mikor szerezte értesüléseit, illetőleg, hogy a Bibliotheca Corvinát milyen évből való állapotában rögzítette meg. Erre vonatkozólag kapunk segítséget UGOLETO említett leveléből. UGOLETO már Olaszországból írta ezt a keltezetlen levelet MÁTYÁS királynak. Többek közt jelzi benne, hogy ANTONIUS B. nemsokára Magyarországra megy, és néhány Rómában nyomtatott könyvet, meg négy kódexet visz MÁTYÁS számára, amelyeket a király másoltatott.²⁷ Ez az ANTONIUS B. bizonyára BONFINI, akinek MÁTYÁSHoz való útjáról az előbb szövegtünk, s aki ezek szerint nemcsak saját műveit hozta el — mint ahogy ő maga írja —, hanem UGOLETO küldöttként érkezett, hogy már ezzel is biztosítsa a maga számára a szíves fogadtatást.

UGOLETO levele tehát mindenesetre 1486. szeptember 25. előtt kelt, s így UGOLETO-nak jóval ez előtt az időpont előtt el kellett már távoznia Magyarországról. Az a kép tehát, amelyet NALDUS előtt lefestett a Corvina állapotáról és állományáról, amelyet NALDUS Naldius hőskölteményében megörökített, az 1485/1486 körüli állapotokat tükrözi. Legalábbis semmiképpen nem származhatik későbből, mint az 1486. év közepe. A költemény elkészülte és fényes külsőbe öltöztetése Attavante keze által sem tarthatott sokáig. A *De laudibus* 1487-ben mindenesetre MÁTYÁS király kezében lehetett már.²⁸

Ha az 1485—86-i dátum meghatározása helyes, akkor nem látszik valószínűtlennek SCHJER föltételezése, hogy NALDUS Naldius korábbi állapotában mutatja be a Corvinát, mint OLÁH Miklós, aki a könyvtárt már hanyatló állapotban látta ugyan, de kötet-számában lényeges gyarapodás után, nagyobb, illetőleg több helyiségben. Hiszen jól tudjuk, hogy a Corvina-könyvtár gyarapodása éppen MÁTYÁS király életének utolsó éveiben vált rohamossá. Ekkor volt az, hogy szinte lázas sietséggel egyszerre dolgoztak a könyvtár gyarapításán a másolók Budán, Firenzében és Bécsben.²⁹ Jellemző a másol-

²⁵ NALDUS i. m. 604. l. I. könyv 137—139. sor. — A költeménynek erre a helyére és ott BONFINI személyére JUHÁSZ László hívta föl a figyelmemet, amiért ezen a helyen is köszönetemet fejezem ki neki.

²⁶ BONFINI MÁTYÁS udvarába érkezésének időpontját csak megközelítő pontossággal tudjuk megállapítani, mert útközben megbetegedett.

²⁷ ÁBEL—HEGEDÜS: *Analecta nova ad historiam renascentium in Hungaria litterarum spectantia*. Budapest, 1903. 478—479. l.

²⁸ SCHÖNHERR Gyula is 1485-re teszi UGOLETO firenzei útját, miután már CORVIN János nevelését befejezte. (SCHÖNHERR: *A thorni Corvin-kódexről*. Magy. Könyvszle. 1894. 312. l.) UGOLETO életírója, AFFÒ, Ireneo (*Memorie di Taddeo Ugoletto Parmigiano bibliotecario di Mattia Corvino* c. munkájában Parma 1781. 14. l.) csak 1487 végére teszi UGOLETO firenzei útját. HOFFMANN Edith a kódex festését a korábbi irodalommal meggyevező ATTAVANTENAK tulajdonítja és keletkezését 1485—1490 közé teszi. (i. m. 103. l.)

²⁹ FONTIUS levele Johannes MORENUShoz 1489. szept. 16-án: Vos autem recte feceritis, si librorum, qui Viennae describuntur, indicem ad nos miseritis, ne hic iterum transcribantur. (i. h.)

tatás ütemére, hogy MÁTYÁS halála után csak Firenzében 150 készülő kódex maradt kifizetetlenül.³⁰ Nem csoda, ha ilyen körülmények között hamar bekövetkezett a minden könyvtár életében elkerülhetetlen helyszűke és átrendezése: a régi mellett új helyiségre is szükség volt. Az OLÁH Miklós-féle leírás és NALDUS elbeszélése közt a helyiségek számában mutatkozó eltérés tehát nem szól a *De laudibus* hitelessége ellen.

Naldus írásművének célja. Már az előzőkben megemlítettük annak lehetőségét, hogy NALDUS Naldius talán nem is csak hirtelen ötletből fogott munkája megírásához, pusztán azért, mert eredetibb, föltűnőbb akart lenni a többi, átlagos humanista hízelgő között, hanem az ötlet esetleg UGOLETOTól származott, vagy éppen MÁTYÁS király elhatározásának is része van a munka keletkezésében. Mindenesetre a tárgyválasztás: könyvtárismertetés, annyira szokatlan, hogy valószínűleg a könyvtáros UGOLETO gondolta ki, vagy azért, hogy urát meglepje vele, vagy éppen a királlyal egyetértésben, aki emléket akart állítani a szívéhez olyan közel álló könyvtárnak és azon keresztül természetesen önmagát is dicsőíttetni. Van UGOLETONak egy levele, amely arra enged következtetni, hogy föltevésünk nem alaptalan. Az egyébként keltezetlen levélben, ugyanúgy mint a már említett másik levélben, arról értesíti MÁTYÁST, hogy kódexeket másoltatott számára parancsa szerint. De ezenkívül maga is dicsőíti MÁTYÁST azokért a tetteiért, amelyekkel a műveltséget emeli:

*El fog jönni az a szerencsés ember, aki méltó dicsérettel fogja magasztalni hatalmas érdemeidet, amelyeket a muzsák irányában szereztél és művét a te legfőlségebb nevednek fogja ajánlani.*³¹ Lehet-e ez a „szerencsés ember” más, mint az a NALDUS Naldius, aki „a fölséges könyvtár dicséreteiről” szóló munkáját ajánlotta Mátyás királynak? Aki nem hadi tetteit, hanem a műveltség fejlesztését és annak egyik legfőbb eszközeit, a könyvtárt énekli meg?

Hogy azonban nemcsak UGOLETONak volt valami része a munka keletkezésében, hanem magának MÁTYÁS királynak is, sőt hogy az egész mögött az ő irányító akarata és messzemenő céljai rejtőznek, arra is találunk nyomokat. A *De laudibus* bevezető része, tehát az „Epistola” és a költemény első éneke különlegesen erősen hangsúlyozza CORVIN János jelentőségét, királyi vérből származását, utódlási jogait és rendkívüli képességeit. Aki „olyan nagy királynak a fia”, „a legédesebb szülött”, aki MÁTYÁS és BEATRIX mellett harmadikként járul hozzá „a birodalom kormányzásához”, aki „annyira telve van mindenfajta jóval”, aki „atyja erényeivel jelesen versenyre kel”, aki méltó lesz, hogy „atyját az uralkodásban kövesse”.³²

³⁰ II. ULÁSZLÓ levélváltása Firenzével a MÁTYÁS halála után ottrekedt Corvinák ügyében. Közli KUMOROVITZ Bernát. (Magy. Könyvszle. 1957. 294—296. l.)

³¹ Dum opera erudita ab oblivione vindicare tot, tantisque conatibus adlaboras, et ipse tibi, rex maxime, monumenta tuo dignum nomine extruis. Iam urbs nostra veluti Athenae alterae splendet, splendeatque mox et hoc tuum institutum, cuius pulcherrimum ornamentum nomen tuum excelsum erit. Veniet felix ille, qui tua erga Musas ingentia merita meritis laudibus extollet, opusque suum augustissimo genio tuo dedicabit. A levelet BUDIK adta ki ismeretlen kéziratból: *Entstehung und Verfall der berühmten von König Mathias Corvinus gestifteten Bibliothek zu Ofen.* (Jahrbücher der Literatur. 1839. Wien. Anzeige-Blatt.) Onnan vette át ÁBEL: *Analecta nova* 458—459. l. BUDIK az urbs nostra után magyarázatul zárójelben odateszi, hogy Firenze. ÁBEL pedig a „nostra” szót sajtóhibának tekintti „vestra” helyett, mert Budát tekinti ennek a városnak. ÁBELnek igaza van, hogy csak Budát érthette UGOLETO, de a „nostra” kifejezést nem kell „vestra”-ra javítani, mert UGOLETO nyilvánvalóan MÁTYÁSSal együtt „a mi városunknak” akarta nevezni Budát.

³² tanti regis filius — genuinum natum suavissimum — ad imperium gubernandum tertius adderetur — sobolem tantam, tantisque refertam in genus omne bonis . . . futuram dignam, quae patriis virtutibus obvia solers iret et in regno succederet una parenti. (NALDUS i. m. 597, 609. l.)

Teljesen beleillik ez a kép abba a szerepbe, amelyet MÁTYÁS király ezekben az években már fiának juttatott: mikor 1485. június 6-án fogadta a meghódított Bécs polgárságának hódolatát, a hűségesküt nemcsak az ő kezébe, hanem CORVIN Jánoséba is le kellett tenniük.³³ Körülbelül ettől az időtől kezdve folyt már nyíltan is az a szívós harc, amelyet MÁTYÁS a trónutódlás biztosításáért folytatott.

Már SCHÖNHERR Gyula észrevette azt a szoros kapcsolatot, amely a Corvina-könyvtár és CORVIN János személye közt van³⁴ és ami a külföldi kortársak előtt sem volt titok, hiszen a milánói herceg 1488. november 10-én kelt levelében a *Festus Pompeius* kódexet CORVIN János könyvtárából kéri kölcsön, melyet atyja valóban királyi módon rendez be.³⁵

Nézetünk szerint MÁTYÁS királyt kettős cél vezette abban, hogy a Corvina-könyvtárt szoros szálakkal akarta CORVIN Jánoshoz fűzni. Az egyik az, hogy ezt a nagy-szerű gyűjteményt minden körülmények között szerette volna halála után számára biztosítani. Pedig, ha nem sikerül trónja örökösévé megtennie, a törvénytelen származás a könyvtár birtokbavételét is nagyon kétesse teheti. Jellemző, hogy CORVIN János, mikor Budáról menekül, a könyvtár értékesebb darabjait magával viszi és csak a csontmezei vesztett esata fosztja meg ezektől,³⁶ és ugyanilyen jellemző, hogy az országnagyok annyira szükségesnek látják ezután annak a leszögezését, hogy MÁTYÁS a könyvtárt az ország dicsőségére alapította és CORVIN János csak az országnagyok beleegyezésével vehet ki belőle köteteket.³⁷

MÁTYÁS második célja pedig az volt, hogy könyvtárával kapcsolatban fiának mint társtulajdonosnak szerepeltetésével a törvénytelen gyermek pozícióját erősítse, tekintélyét emelje, főként itáliai viszonylatban, akkor, amikor a milánói SFORZA-házasság megkötése esedékes volt.

*

Mindezeket összefoglalva megállapíthatjuk, hogy *Naldus Naldius* „*De laudibus*” című munkája nagyban és egészben hiteles forrása a Corvina-könyvtár történetének. — Ez az általános hitelesség természetesen nem ment föl az alól, hogy fölhasználása esetén minden egyes állítását gondosan mérleljük. Annál is inkább, mert nem egyszerű, pontos leírás, fényképszerű hűségű beszámolás, aprólékos ismertetés, hanem a dicsőítő szólamokkal való nagyvonalú bemutatása a könyvtár pompájának, csodálatos értékének. A megnevezett szerzők felsorolása se akar katalógus lenni — művek címei nem is szerepelnek, olykor egész szakokat éppen csak megemlít — hanem csak a jelentősebb szerzők fölemlítése, hogy ezáltal is a könyvtár nagyszerűségét domborítsa ki. Az olasz humanista tehát nem pusztán értéktelen, alkalmi dicsőítő iratot szerkesztett, hanem elkészítette az első magyar vonatkozású könyvtárismertetést. CSAPODI CSABA

³³ SCHÖNHERR: *Corvin János*. 35. l.

³⁴ Uo. 66. l.

³⁵ in bibliotheca vestra et quam serenissima parentis vestri maiestas summa sua laude et opera vere regia comparat. [comparat helyett]. (*Monumenta Hungariae Historica*. IV. o. Mátyáskori diplomáciai emlékek 3. k. 445—446. l.)

³⁶ SCHÖNHERR: *Corvin János*, 145—148. l.

³⁷ A Corvin Jánossal kötött szerződésben: bibliothecam pro regni decore exstru-ctam libris exhauriri non patiatur, sed universos libros ibidem relinqui faciat, licet tamen eidem cum consilio et revisione praelatorum et baronum aliquos pro suo usu de illis recipere et de bibliotheca extrahere. (PRAY, Georgius: *Epistolae procerum*. I. k. Posonii, 1806. 393. l.)

A győri nyomdászok könyvtárának története. A kiegyezés utáni évek jelentős változást hoztak Győr életében. Az addig meglevő kézműipart főleg az egyes ipartörvények nyomán fellendülő gyáralapítások váltják fel: 1868 Gázmű, 1896 Vagongyár, 1901 Győri Textilművek, 1905 Richards Finomposztógyár és az Első Magyar Viaszosvászonárugyár . . . stb., hogy csak a nevezetesebbeket említsük. A város lakóinak száma a következőképpen alakul: 1800-ban 27, 1890-ben 30, 1900-ban 36, 1910-ben 42, 1920-ban 50 ezer lélek. Szinte forradalmi változások mennek végbe a városképben és a művelődés fejlődésében.

1898-ban veti meg a város vezetősége a városi könyvtár alapjait, amely azonban nyilvánossá csak 1908-ban válik egy újabb határozat alapján. E könyvtár állománya 1910-ben 16 446 kötet, 1938-ra azonban az állomány mintegy háromszorosára növekszik. Hetenként kétszer négy órai kölcsönzés kevésnek bizonyul (1924—1932) és már 1937-ben heti 15 órát kölcsönöznek. A fejlődés fényesebb bizonyítéka mégis a kölcsönzött művek száma, mely 1924-ben még csak 1544 volt, de a 14 év múlva készült statisztika szerint már 13 752-re emelkedett.

Az ipari és kulturális fellendülés egyik velejárója a nyomdák szaporodása. A STREIBIG-féle nyomda más tulajdonos irányítása alatt dolgozik tovább a század második felében, de hamarosan új nyomdák jelentkeznek, így a PANNÓNIA, POLGÁR, GROSS Gusztáv . . . stb. és e század tízes-huszas éveiben számuk már 8—10 között ingadozik. Egyre több könyv jelenik meg a városban, jelezve, hogy a növekedés igényli a nyomtatott betűt. Kovács Pál *Hazánk* című lapját új és új lapok követik, a nyomdák egymás után adják ki a könyveket és készítik a város fejlődő ipara és kereskedelme számára az üzleti nyomtatványokat.

Ebből a kulturális fejlődésből, az intézményesített, államilag többé-kevésbé támogatott fejlesztésből egyelőre kimaradt a munkásság. Keresete sem engedte meg, de munkaideje sem tette lehetővé, hogy tanulni, művelődni járjon, hogy rendszeresen, intézményesen igényelhesse a művelődést. Erre csak a századforduló utáni évek, a munkásosztály erősödése hozták meg az alkalmat, teremtették meg az igények kielégítésére a lehetőséget. Ettől kezdve alakulnak munkásdalkörök, könyvtárak, testező egyletek, zenekarok és ezek a munkások által igényelt kultúrát szolgáltatják, őket tanítják, művelik — maguk a munkások.

Ezen az osztályon belül helyezkedik el a nyomdászok lényegében kisszámú (30—70—100 főnyi), de a munkások kulturális életének egyik legértékesebb csoportja. A nyomdai munkásság anyagi helyzete a többi munkásokéhoz viszonyítva jobb, de az is igaz, hogy szervezetileg, összetartás dolgában maguk mögött hagyták a többi szakmák mozgalmait. Bérmozgalmaik, a munkaidő rendezéséért folytatott többévtizedes harc csak az egység jegyében volt képes a kiadókat, nyomdatulajdonosokat a követelések elfogadására bírni. Ez a szervezetség megkövetelte — de meg a munka természete is —, hogy önképzésükkel maguk is törődjenek. Az elsők között jött létre Győrött a nyomdász-énekkar, a „Typographia” Dalkör, az elsők között voltak, akik közös felolvasó esteket rendeztek és az elsők között volt az a könyvtár, amelyről az alábbiakban szó lesz.

1. *Az állomány.* A győri Nyomdász Szakegylet tevékenységét vizsgálva, azt látjuk, hogy ebben a segítyezés és a munkaközvetítés mellett a legnagyobb helyet a könyvtári munka kapta. Nincsen vagy csak szórványosan van jegyzőkönyv, feljegyzés, pénztárnapló, amely ilyen vagy olyan vonatkozásban ne foglalkozna a könyvtárral. Leggyakrabban a könyvtáros beszámoltatása, új könyvek vásárlása, késedelmes olvasók ügye szerepel a választmányi ülések jegyzőkönyveiben, de egyéb apró-cseprő ügyek is előfordulnak, mint például: lakat vásárlás a könyvszekrényekre, leltárnapló vásárlás és másolás, stb. Ez a gondosság feltétlen bizonyítéka a választmány részéről arra nézve, hogy szerették, ápolták, de szívesen olvasták is könyvtárunk könyveit.

A könyvtár kezdeteit illetően nincsenek pontosnak mondható adataink. Az első, több forrásból megerősített adat 1908-ból származik, és ezek szerint ekkor a könyvtárban 421 mű volt 511 kötetben. REINTHALER Ernő visszaemlékezése szerint a múlt század kilenvenes éveiben hozzávetőlegesen 300—350 könyve volt a könyvtárnak és ezeket egyik nyomdász, NÉMETH Kálmán lakásán tartották. A fejlődés ebben az időben lassúbb lehetett, hiszen még csak Önképzőkör volt, és a szervezeti élet sem volt olyan egységes, mint később, de a nyomdászok is kevesebben voltak. Arról azonban semmi adatunk nincs, hogy az első könyveket mikor szerezték be és azok honnan kerültek a könyvtárba. A további fejlődést már írásos bizonyítékok erősítik meg.

A könyvtár gazdasági alapjait illetően két fő forrást kell megemlíteni. Az első a vásárlások — egyszeri és részletfizetésre —, a másik az adományozások.

A vásárlások útján a beszerzés a következőképpen történt: a) a választmány a pénztárból kiutalt bizonyos összeget könyvek vásárlására, leginkább meghatározott művek beszerzésére; b) a könyvtáralap javára valamiféle mulatságot rendeztek és végül c) a könyvtárosok tiszteletdíjukat felajánlották a könyvtár céljaira. Mind a három esettel elég gyakran találkozunk. Lássunk egy-egy példát. „Hosszabb vita után FADYAS indítványára 50 koronát szavaz meg [a választmány] a könyvtár részére s megbizatik az elnök, hogy ezen összegből a szükségesnek látszó könyveket szerezzé be.” (Választmányi ülések jegyzőkönyve 1908. július 12.) Érdekes megemlíteni, hogy a vásárlást sohasem, vagy csak végszükségből végezte egy ember. A fenti idézetben az elnök mellé még odaértendő a könyvtáros és gyakran egy egész kijelölt bizottság, mint azt az alábbi példa is igazolja: „... a mulatságból befolyt tiszta jövedelem, mely 4040 korona abból 2000 korona az árváknak széjjel lett osztva, a többi a könyvtár és jóléti alapra van fenntartva. Könyvek vásárlására a választmány FLOCK Sándor, UZSALY István és FEKETE Pál szakátársakat küldte ki.” (Választmányi ülések jegyzőkönyve, 1920. febr. 22.) Ilyen mulatság, „kedélyes-est”, tekeverseny... stb. igen gyakran volt és jó anyagi alapot szolgáltatott a könyvtár gyarapítására.

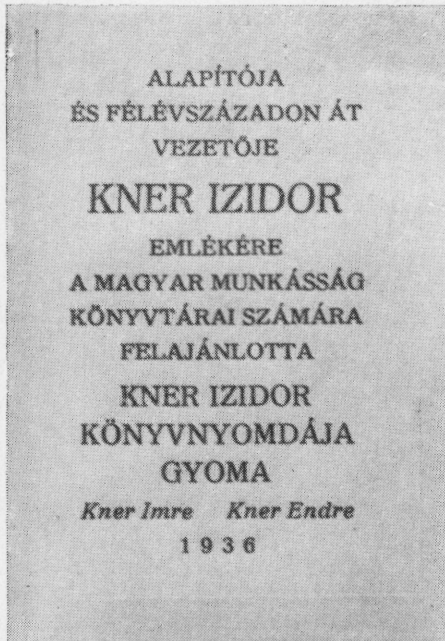
A harmadik elég gyakori anyagi forrás volt, hogy a könyvtárosok évi tiszteletdíjukat felajánlották a könyvtáralap javára.

Könyvadományokat a legkülönbözőbb helyekről kaptak. Öreg nyomdászok a könyvtárnak adtak néhány könyvet, az Egylet tagjai kiolvasott könyveiket a közösségek adományozták. Egy-két esetben az is megtörtént, hogy a helybeli kiadók juttattak egy-egy könyvet a könyvtárnak. Feltehető, de pontosan nem bizonyítható, hogy a Győrött megjelent könyvek egy-egy példányban elkerültek a nyomdászok könyvtárába. Feljegyzések ugyanis sohasem tesznek említést olyan művek vásárlásáról, melyek Győrött jelentek meg, azonban Győrött nyomott könyvek vannak a könyvtárban. Ezt a feltevést a nyomdászok is megerősítik. A legnagyobb adomány mégis egy gyomai küldemény: „... továbbá KNER [Imre] gyomai nyomdászczég 22 kötet könyvajándékával gyarapodott a könyvtár, mely értékes ajándékért a választmány levélben köszönetét fejezi ki.” (Választmányi ülések jegyzőkönyvei, 1931. május 13.). Volt azonban még egy KNER-ajándék és ez, mint látszik, 1936-ból származik. Kötetszámát pontosan nem tudjuk, de jelenleg ilyen ajándékcédulával ellátott kötet 19 van. (1. ábra.)

Az állománygyarapítás számszerű görbéjét nézve korántsem kiegyensúlyozott adatokat találunk, azaz a gyarapodás nem volt állandóan felfelé ívelő. A pénztárkönyvek, szakegyleti jegyzőkönyvek, különböző jelentések gyakran ellentmondanak egymásnak, a leltárkönyvből pedig nem derül ki a beszerzés időpontja. Az összes meglévő adat egyöntetűen igazolja, hogy a fejlődés 1917-ig szinte egyenes vonalú, felfelé ívelő. Ez évben a jegyzőkönyvek szerint 570, a pénztárkönyvek szerint 510—520 kötetnek kell lenni. A pénztárkönyv adataihoz azonban hozzá kell számítani az adományokat, és akkor egyezik a két adat kevés eltéréssel. 1919-ben egy pontosnak mondott leltár készül,

mely hiányt állapít meg. Egyidejűleg selejtezést is hajtanak végre. Ekkor 497 mű 569 kötetben szerepel az állományban. Ezeket követően a fejlődés 1931-ig pontosan követhető, és ez felfelé ívelést mutat. 1931-ben 688 műről tudunk, ami 797 kötetet alkot. Itt a különböző jelentések 20 mű eltéréssel megegyeznek. 1937-ben 873 műről tud egy jelentés.¹

Az állomány fejlődésével, változásával kapcsolatban meg kell említeni a csökkenést is. Mint említettük, 1919-ben volt egy selejtezés: „A könyvtáros felolvassa a kikül-

dött bizottság által selejtezendőnek nyilvánított könyveket. A közgyűlés 37 mű selejtezéséhez, a kötetésre ajánlott 61 könyv bekötéséhez hozzájárul.” (Közgyűlési jegyzőkönyv, 1919. április 13.) Hogy ez a selejtezés kapcsolatban volt-e a politikai eseményekkel, azt bizonyítani nem lehet, de nem valószínű, mivel a selejtezést március 2-án határozták el. A fent jelzett közgyűlés tárgyalja annak az ötven kötet könyvnek az ügyét, mely az évek folyamán elveszett. Mivel azonban a könyvtárban sokan fordultak meg (idegenek) — nem lévén a könyvtárnak külön helyisége — és a szekrényeket, mivel nem voltak jól zárhatóak, egy esetben ismeretlen tettesek feltörték, a felelős kilétét nem lehet megállapítani — a közgyűlés napirendre tér az ügy fölött.

Még egy csökkenési rovata van a könyvtárnak, ez pedig elajándékozás. „SCHÄFFER Tamás az ülést megnyitja és ismerteti a győri munkásnők kérelmét, mely szerint aziránt fordulnak csoportunkhoz, ha esetleg könyvtárunkban vannak oly könyvek, melyekből egy-egy mű két példányban is megvan, avagy pedig, ha vannak *kiselejtezett könyveink*.”²

¹ Magyarországi Könyvnyomdai Munkások Egyesületének 76. évi jelentése 1937-ről.
10. l.

² Ez a két szó a jegyzőkönyvben ceruzával át van húzva.

úgy azokat engedjek át díjmentesen. A választmány a kérést teljesíti.” (Választmányi ülések jegyzőkönyve, 1907. április 11.) Tíz nap múlva a köszönő levél meg is érkezik a nőmunkásoktól, melyben köszönetet mondanak az átengedett 20 kötet könyvért.

A könyvtár számbeli összetételéről elmondhatjuk, hogy magasan felette áll jelenlegi ismereteink alapján Győrött — talán az építőmunkások könyvtárát kivéve — az összes többi munkáskönyvtárnak. Az igazság azonban az, hogy elmarad az ország többi vidéki nyomdászegyletének könyvállománya mögött (Debrecen: 1633, Miskolc: 985, Pécs: 1251, Székesfehérvár: 1170).³ Ennek magyarázata abban keresendő, hogy azok zöme egyetemi város, és nem kis dolog az sem az állomány-megóvás szempontjából, hogy a győriek a múlt század 90-es éveitől 1946-ig több mint tíz esetben változtatták helyiségüket, ami a feljegyzések szerint is minden esetben több könyv elvesztését vonta maga után.

A győri nyomdászok könyvtárát jellemezve azt a képet kapjuk, — és ez nem csupán győri és korabeli sajátosság —, hogy az állomány zöme szépirodalmi mű, jelentős része társadalomtudományi, és csak kisebb részét alkotják szakmai kiadványok.

Ami az anyag szépirodalmi részét illeti, igen vegyes anyaggal állunk szemben. JÓKAI Mór, EÖTVÖS Károly, VÖRÖSMARTY Mihály, CSIZMADIA Sándor, JULES VERNE, művei mellett megtalálható IGNÁCZ Rózsa: *Anyanyelve magyar*, ABONYI Árpád: *Frida kisasszony*, JOHN KNITTEL: *El Hakim* . . . stb. kétes értékű termékek is. A szépirodalom vásárlásánál úgy látszik nem volt irodalmi mérce, hanem amit éppen a kiadók kiadtak, és a „bizottság” meg tudott vásárolni, azt megvették. Ha már most a jót, a kevésbé jót és a selejtes tartalmú műveket arányba állítjuk egymással, azt látjuk, hogy az első kettő javára billen a mérleg mutatója. JÓKAI Mór 32, MIKSZÁTH Kálmán 11, GÁRDONYI Géza 15, JULES VERNE, 21 művel szerepel a listán. Egy-két könyv ILLYÉS Gyulától MARK TWAIN-től, KOVAI Lőrincétől, GELLÉRT Oszkártól, ILF-PETROV-tól, GORKIJ-tól... stb.

Egyöntetűség dolgában sokkal jobbnak mondható a társadalomtudományi anyag. Igaz, itt is váltogatják egymást kimondottan marxista és álmарxista művek, de a történelmi helyzetből fakad, hogy túl nagy igényeket nem lehetett támasztani a beszerzésben. Ami megjelenhetett — marxista mű, az kevéstől eltekintve meg is volt ebben a könyvtárban, némelyik több példányban is. Csak néhány példát említve: ENGELS: *A szocializmus fejlődése*, MARX: *Válogatott művei* . . . stb. A Társadalomtudományi Könyvtár” és a „Szociológiai Könyvtár” teljes sorozatával rendelkezett a könyvtár. Az utóbbit részletre vásárolták meg 1908—1911 között.

Szakmai könyv viszonylag kevés volt a könyvtárban. Amennyire képesek vagyunk visszaállítani a korabeli állomány összetételét, azt látjuk, hogy néhány nyomdászattörténet kivételével alig akad szakmai könyv. A szakmai fejlődést a különböző folyóiratok pótolták és nem utolsósorban az a körülmény, hogy a nyomdászok sokat vándoroltak, utaztak mind idehaza, mind külföldön. Nem éreztelen megemlíteni, hogy az utazás elősegítésére külön Szálló-egylet működött, amelynek Győrött is volt két helyisége. Az első a Gőzmalom téren, a második a Kut-utcában. Ezeket az utazásokat, más nyomdákban való munkavállalást feltétlenül szakmai gyarapodás kísérte. Szakkönyvnek mondhatók — főleg szedők és korrektorok számára — a különböző helyesírási szabályzatok, melyekből találunk is néhány megmaradt példányt.

A meglevő bizonyítékok szerint csak 1907—1931 között összesen mintegy 20 heti és napilapra fizettek elő — már amikor ezek megjelenhettek. Az ezt megelőző és követő időről ez ideig csak szórványos adatok kerültek elő. A könyvtárnak járt folyóiratok közül megemlítjük a *Szocializmus*, a *Grafikai Szemle*, a *Typographische Jahrbücher*, a *Huszadik Század*, a *Deutsche Buch- und Steindruckerei* című időszaki kiadványokat.

³ I. m.

Meg kell még említeni, hogy a Győrött megjelenő napilapokat többnyire tiszteletpéldányként kapták. Hogy a folyóiratok bekötött példányait beszámították-e az állományba, bizonyosan tudni — sem tagadni, sem állítani — nem lehet, de valószínű, hogy innen adódnak az eltérések az egyes állományjelentések között.

Szívós harc folyt a győri nyomdászok könyvtárában az állománymegóvásért. Az új könyveket, melyeket füzve vásároltak meg, csak köttetés után kölcsönözték. Innen van az, hogy a megmaradt állományban füzött könyvet csak elvéve lehet találni. Igen sok bizonyíthatóan könyvkötői kolligátumot találunk, melynek anyagát a könyvtár köttette egybe. Főleg 1—3 íves kiadványokról van szó. De az állományvédelemhez tartozik az is, hogy a kölcsönzési időt igyekeztek pontosan betartatni. Sok választmányi ülésen hangzottak el intelmek, dorgálások a mulasztók ellen, sőt indokolt esetben határozatot hoztak, hogy ez és ez a nála levő könyveket köteles egy héten belül a könyvtárosnak átadni, ellenkező esetben a könyvtáros vásárolja meg azokat az illető mulasztó terhére. Elvi döntés volt arra nézve, hogy idegeneknek — más szakmabelieknek, nem nyomdászoknak . . . stb. — nem adnak ki könyvet, ezt azonban ritka kivételtől eltekintve nem igen tartották meg.

2. *Nyilvántartás, raktározás.* Kialakult, elfogadott és kötelező nyilvántartás nem volt, így hát azt csinálták, hogy egy betűsoros könyvbe (regiszteres naplóba) a könyvtár történetében többször is bevezették, újra leltározták az anyagot. Ilyen újra leltározás a meglévő leltárnapló tanúsága szerint három esetben történt. Ez a betűsoros könyv fontos okmány volt, amit az is bizonyít, hogy a leltárkönyv hitelesítésénél ott van a városi főszámvevő aláírása és viaszpecsétje is. A leltárkönyvben azonban hivatalos (állami) bejegyzést, ellenőrzést a későbbiekben nem találunk. A leltár természetesen sok pontatlanságot is tartalmazott; Ponson du TERBAIL *Baccarat diadala* így került egyszer a „P”, egyszer a „T” betű alá. Ez a leltár szerepelt mint olvasói és mint szolgálati katalógus is.

A művek bevezetése a leltárkönyvbe a következőképpen történt. Vegyünk egy példát: KODOLÁNYI János *Julianus barát* 1—2. kötet így szerepel: K 3 a), b). A „K” betű a szerző nevének kezdőbetűje, a „3”-as szám azt jelzi, hogy a szóban forgó mű a „K” betűvel kezdődő szerzői nevek között a harmadik. A kis „a” és „b” azt jelzi, hogy a mű két kötetes. Ezek a jelzetek bekerültek a leltárkönyvbe, a műbe, és annak egyes köteteibe is a címlap első (recto) oldalára, de gyakran az előzéklapra is, és majdnem minden esetben a könyvet védő borításra, illetve a könyv gerincére. A már bekötött könyvet minden esetben vastag csomagolópapírba tették, mintegy külső védőborítást tettek rá. A tulajdonjogot bizonyító bélyegző (több formája volt) igen sok helyen szerepel a könyvekben, de kialakult bélyegzési rendszer nem volt.

A szakrendre sem volt meghatározott módszer, illetve az összes nem szépirodalmi művet a leltárkönyvben az „Sch” alatt tartották nyilván a beszerzés sorrendjében. Itt volt ugyanis nélkülözhető hely. Egy későbbi katalógusban „Tudományos művek” fejezet alatt az írók szerinti betűsorban, növekvő számsorrendben kerültek leltározásra.⁴ Ezek a művek, mintegy megkülönböztetésül, nem kaptak betűjelet:

ACSÁDI:

1. a), b) A magyar birodalom története.

?

2. [Ki] Tanítja és tanítsa a magyar népet.

ÁKAI Károly:

3. Történeti beszédek.

⁴ *Könyvtárjegyzék.* Kiad. Magyar Könyvnyomdai Munkások Szabadszakszervezete győri csoportja. Győr, 1948.

BRUTUSZ:

12. Marx Károly.

13. a—k. „Szocializmus” (A folyóirat bekötött évfolyamai).

Ezeket a műveket a raktárban is külön helyen tárolták, elkülönítve a szépirodalomtól.

3. *Kölcsönzés.* A győri nyomdászok könyvtárában mindig két könyvtáros volt, ha az egyik dolgozik vagy akadályoztatva van, a kölcsönzés ne szenvedjen csorbát. Egy héten általában két esetben volt kölcsönzés a tagság szükségleteinek megfelelően: csütörtökön az esti órákban és vasárnap délelőtt 10—12 óra között. A legtöbb évben volt azonban 30—60 nap szünet könyvtárrendezés címén. Ez idő alatt megvizsgálták a leltárt, köttettek és belső munkákat végeztek.

A kölcsönzés technikai lebonyolítását illetően a kölcsönzés leggyakrabban használt alapja a szabadpolc-rendszer volt, de visszaemlékezésekből tudjuk, hogy a leltárkönyvből — mely egyben katalógus is volt — szintén gyakran kerestek könyvet. Az olvasó által elvitt könyvet betűsoros kölcsönzési naplóba írták be, felírva a mű jelzetét, szerzőjét és címét, a kölcsönzés és a visszahozatal napját; ha az olvasó hosszabbítást kért, ezt a megjegyzés rovatba vezették be, sőt egy időben ugyanebbe a rovatba írták be, ha az illető késedelmi díjat fizetett, a késedelmi díj összegét is. Ezen a módszeren a későbbiekben változtattak és most már nem az olvasók neve szerinti regiszteres naplóba vezették be a kölcsönzés tényét, hanem a kölcsönzési napok szerint tartották nyilván a kölcsönzést, azaz felírták a keltezését és ez alá került, hogy azon a napon kik, milyen jelzetű műveket vittek ki, a visszahozatalt pedig egy külön rovatban egy vízszintes vonallal jelölték. 1945 után vezették be a személyi lapon való kölcsönzést, mely módszer egészen a legutóbbi időkig fennállott.

Egy alkalommal egy olvasó általában 1—4 könyvet vihetett el; tudunk azonban olyan esetről is, hogy egyik olvasó 8 kötetet vett kölcsön a könyvtárból, ehhez azonban a választmány előzetes jóváhagyására volt szükség.

A kölcsönzési határidő általában két hét volt. Amennyiben az olvasó nem hozta vissza ez alatt az idő alatt a könyveket, késedelmi díjat kellett fizetnie, vagy időközben meg kellett hosszabbítania a kölcsönzési határidőt. Az új határidő nem lehetett több újabb két hétnél. Az egyik leltárkönyv kötéstáblájának belső oldalára egy bejegyzés van ragasztva, mely szerint az azon feltüntetett műveket csak egy hétre szabad kiadni és ezeknél a műveknél hosszabbítást nem szabad adni. Ezek a művek többnyire GÁRDONYI Géza akkor megvásárolt könyvei voltak.

A késedelmi díj a kezdeti időkben napi 10 fillér volt könyvenként. Az első világháború utáni pénzromlás idején ezt felemelték napi egy koronára, majd 1923-ban napi tíz koronára. A nagyarányú pénzromlást azonban nem lehetett utólréni, csak 1927-ben a pengő megjelenése után. Az 1927. évről azt olvassuk, hogy befolyt 4,20 P büntetéspénz.

A kölcsönzött kötetek száma az évek során nagyon ingadozott. 22 adattal bíró év alapján megállapítható, hogy az évenkénti kölcsönzések átlagos száma 597,5 mű volt. Ugyanezen évek átlagos munkaslétszáma 71 nyomdász volt — átlagosan nyolc nyomdában — (beleszámítva ebbe a szedők, gépmesterek, korrektorok, tanulók és segédmunkások számát is). Ha a két számot egymással összevetjük, azt látjuk, hogy egy év alatt egy dolgozó 8,4 művet olvasott el, ami kb. 9 kötetnek felel meg. Ragadjuk ki az első világháború előtti utolsó békeévet, 1913-at és nézzük meg alaposabban a számokat:

Állomány.....	579 mű
Létszám	70 fő
Kölcsönzött mű	514
Kölcsönző személy (kvtár tag)	54 fő

Ezeket az adatokat elemezve, a következő képet kapjuk:

Egy dolgozóra jut.....	8,2 mű
Olvasták az állomány	88,5%-át
Olvastott a dolgozók	77,1%-a
Egy olvasóra jut	9,3 olvasott mű
Egy dolgozóra jut.....	7,3 olvasott mű

Az olvasók összetételére álljon itt egy példa: „Olvastott 39 szaktárs, 8 szaktársnő 5 tanuló és 2 idegen...” (Választmányi ülések jegyzőkönyve. 1914. január 18.) Ez a jelentés a fent említett 1913. év kölcsönzési adatairól szól. A többi évek adatai ugyanezt igazolják lefelé vagy felfelé kevés eltéréssel.

A könyvtár használata ingyenes volt, azaz tagsági vagy beiratási díj nem volt sem az egyleti tagok, sem a kivülállók részére.

Az olvasnivaló kiválasztásában nagy szerepe volt a könyvajánlásnak. Visszaemlékezésekből tudjuk, hogy a könyvtárostól megkívánták a könyvek bizonyos mértékű ismeretét, a könyvajánlást. A könyvek kiválasztására a katalógus nem volt elég-séges, hiszen sok mű nem volt a helyén, így szívesebben vette az olvasó, ha a könyvtáros, aki azért többé-kevésbé ismerte az állományt, felhívta figyelmét egy-egy könyvre. A könyvtáros kiválasztásánál fontos szempont volt az olvasottság, meg is követelték, hogy ismerje az állományt. Olvasók, könyvtárosok mondták el, hogy bevett szokás volt már akkor is, hogy az olvasók egymásnak is ajánlottak könyveket, sőt az is megtörtént, hogy egymás között kölcsönöztek is, ami gyakran késedelmes visszaadáshoz vezetett.

A könyvajánlásnak és az olvasók egymás között végzett ajánló munkájának a szemléltetésére álljon itt egy példa. A könyvtárban Georges OHNET, műveiből az alábbi munkák forgalmát állítottuk össze nem azért, mert talán ez valami okból jobb vagy rosszabb volna mint más írók munkáinak a forgalma, de megmutatja szemléletesen, hogy egy-egy könyv egy könyvtárban gyakran válik egy-egy időszakra keresetlenné. Az OHNET példa még arra is jó, hogy megmutassa: milyen volt az olvasók érdeklődése. Meg kell jegyezni, hogy a feltüntetett műveket a könyvtár kb. 1932 végén vásárolta.

	1933*	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940	1942	1943**	Össze- sen
„Bánya”	2	7	2	2	1	1	—	4	1	2	22
„A vasgyáros”	3	7	3	2	1	1	—	2	—	—	19
„Pierre lelke”	2	2	—	—	1	1	—	—	4	—	10
„Panin Szeorgiusz” ...	7	7	3	—	2	1	—	5	—	3	28
„Harc a szerelemért”	7	7	1	6	1	1	—	4	—	3	30
Összesen	21	30	9	10	6	5	—	15	5	8	109

Ez a kimutatás fényt derít arra, miszerint némely könyv, sőt gyakran a könyvek egy csoportja keresetlenné válik egy időre, míg vagy a könyvtáros, vagy valamelyik olvasó fel nem hívja rá ismét a figyelmet. Ugyanezt bizonyítja a könyvtár egy másik könyve.

MIKSZÁTH Kálmán: *Szent Péter esernyője* című művét az évek során így kölcsönözték:

1933	1934	1935	1936	1937	1938	Összesen
6	2	3	2	—	5	18

Nem látszik egyáltalán valószínűnek, hogy a könyvtárosok valamilyen szempont szerint igyekeztek volna az olvasók érdeklődését befolyásolni, azaz, őket a művek egy csoportjára rászoktatni. Kiváltképpen érvényes ez a társadalomtudományi anyagra,

* 1933. május 21-től, innen kezdődik a napló.

** 1942 már nem teljes év, a bejegyzések hézagosak.

amelynek forgalma nem éri el a kívánt szintet. A társadalomtudományi anyagnak megvoltak — a bejegyzések szerint — a rendszeres olvasói, akik majdnem minden kölcsönzésnél ebből az anyagból is vittek el legalább egy-egy művet. Összegezve: az olvasás és az olvastatás — mai szóval élve — nem volt tematikus, rendszeres és leginkább az esetlegesség jellemezte, gyakran, sőt a legtöbb esetben a szórakoztatást szolgálta.

4. *Könyvtárosok.* A fennmaradt jegyzőkönyvekből és a visszaemlékezésekből pontosan megállapítható a könyvtárosok névjegyzéke 1931-ig, ezután csak szórványos emlékek vannak és csak a visszaemlékezésekre lehet támaszkodni. A könyvtáros tisztsége — és ez valóban tisztség volt a szónak le nem járatott értelmében — ugyanolyan fontos volt, mint az elnök, alelnök, munkaközvetítő . . . stb. Könyvtáros bárki lehetett a tagságból, akit erre a tagság kijelölt, illetve megválasztott. Mindig ketten töltötték be ezt a tisztséget, nevezetesen egy első és egy másodkönyvtáros. Az első könyvtáros volt a felelős vezető, ő számolt be a választmányoknak rendszeresen a munkáról, ő volt a könyvvásárló bizottság egyik állandó tagja, panaszokkal, kérelmekkel elsősorban ő fordult a választmányhoz vagy a közgyűléshez. Akadályoztatása esetén helyettesítette a másodkönyvtáros. A kölcsönzéseknél vagy mind a ketten, de egyikük feltétlenül jelen volt. A könyvtárosi beosztást csak a közgyűlés hagyhatta jóvá (általában minden év február 2-án), lemondani azonban időközben, két közgyűlés között is lehetett a választmány előtt. Gyakran előfordult, hogy a lemondást a választmány nem fogadta el, hanem utasította a könyvtárost a munka további végzésére. Amennyiben elfogadták a lemondást — és ehhez nyomós ok kellett —, ott azonnal megbíztak valakit a helyettesítéssel addig, míg a legközelebbi közgyűlés új könyvtárost nem választ. Az évek során az a gyakorlat alakult ki, hogy a megüresedett első könyvtárosi tisztséget a másodkönyvtáros vette át, akinek volt már némi jártassága, ismerete — elsősorban könyvismerete — a könyvtári munkában. Az is gyakran megesett, hogy valaki pár évi szünet után ismét könyvtáros lett.

A könyvtárosok névjegyzéke így alakult 1896—1943 között (csak az első könyvtárosok):

REINTHALLER Ernő	1896—1919-ig
CSÖNGEY Ferenc	1919—1921-ig
CZECHMEISTER József	1921—1922-ig
HÁBA László	1922—1924-ig
GOLD Zoltán	1924—1926-ig
KOVÁCS József	1926—1927-ig
REINTHALLER Ernő	1927 második fele
KOVÁCS József	1928—1931-ig
HÜBEL János	1931—1933-ig
BOGNÁR Antal	1933—1936-ig
KOVÁCS László	1936—1937-ig
MENTLER Ernő	1937—1938-ig
OTTÓ Margit	1941—1942-ig
LAKAT József	1943

A választmányban két tisztségviselő volt, akik 1915-től kezdve évenként rendszeresen tiszteletdíjban részesültek: a pénztáros és a könyvtárosok. „Könyvtáros tiszteletdíja 12 évi működésért 20 korona.” (Pénztárkönyv. 1915. I.-né. 6. tétel.) Ettől az időtől kezdve évenként rendszeresen kiutaltak évi 10—50 korona tiszteletdíjat, a pengő bevezetése után az első 8, a másodkönyvtáros pedig évi 4 P tiszteletdíjban részesült. Ezt az összeget 1930-ban felemelték évi 10, illetve 8 P-re. Hogy a könyvtárosok mennyire szívügyüknek tekintették a könyvtárat, mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy ezekről a tiszteletdíjakról lemondottak a könyvtár javára. Rendkívüli munka után kaptak

még kevés díjazást. Ilyen munka volt például a költözőkódések utáni rendcsinálás, új leltárkönyv felfektetése ... stb.

5. *Helyiség, berendezés.* Az elmondottakban már szó volt róla, hogy a könyvtár gyakran költözött. Ez a költözőkódés a Szakegylet költözőkódése miatt volt szükséges, mivel a könyvtár mindig annak helyiségében volt. Legtöbb esetben valamelyik vendéglő volt az egyleti helyiség, tehát ott volt a könyvtár is. Nem mondható nagyon szerencsésnek ez a megoldás, mert a vendéglő forgalma zavarta a kölcsönzési munkát. Többesetben találunk jegyzőkönyvi bejegyzéseket arra nézve, hogy a könyvtáros panaszt emel a biliárdozók és a kártyázók ellen, akik hangoskodásukkal zavarják munkáját. Az Egyesület székházának elkészülte után ez a gond is megszűnt. 1938-ban avatták fel a Dimitrov (akkor Bisinger)-sétányon az új épületet. Igaz, hogy innen 1941-ben el kellett ismét menni, mivel oda a légvédelmi tüzérség költözött be. Ekkor történt meg először, hogy a könyvtár nem költözött a szervezettel, hanem ottmaradt a székházban, és az ott állomásozó tüzérek használták is. Az állományban azonban nem esett kár. Meg kell itt említeni, hogy ez alatt az idő alatt nem volt minden könyv a szekrényekben. Félték ugyanis, hogy főleg a társadalomtudományi műveket elkobozza onnan valami jobboldali beállítottságú egyén, éppen ezért ezeknek a műveknek jó részét a beépített könyvszekrények mögé dugdosták és onnan kerültek azok elő a háború befejezése után.

Ami a berendezést illeti, az nagyon szegényes volt. Az összes tároló szekrény először egy (ez volt a fent említett NÉMETH Kálmán lakásán még a múlt század végén), majd később kettő és végül a huszas évek végén három meglehetősen kopott bútordarab volt. Ezek addig szolgálták a könyvtár céljait, míg a székház fel nem épült, ahol már a kornak megfelelő, modern, beépített szekrényekbe rakhatták az anyagot.

*

Természetesen nem volt egyedüli jelenség a nyomdászok könyvtára Győrött. Egyéb szakmák is rendelkeztek valamilyen könyvtárral, ki gazdagabban, ki szegényesebben. A legnagyobb — eddigi ismereteink szerint — az Építők munkások könyvtára volt, mely sajnos 1948-ban (!) széthordásra került. Egy része Budapestre került (hogy pontosan hova, azt nem tudjuk), másik részét sikerült megmentenünk (mintegy 210 kötetet). A könyvtár állományának összetételét, kihasználtságát ma még nem ismerjük, de a megmaradt anyag jó része (kb. 90%-a) társadalomtudományi anyag. Nagyobb könyvtárral rendelkezett még a Vasas Szakszervezet, melynek anyagából alig néhány kötet maradt ránk. Az állománykezelés itt megoldottabb volt, hiszen állandó helyiségük volt. Az összetételről egyelőre csak annyit tudunk, hogy „sok volt”, „jó könyvek voltak”. de a második világháború alatt ezt is széthordták, illetve „lomtalanították”, mivel az épületet átvette a honvédség, és a könyvtár a padlásra, innen ismeretlen helyre került. Valószínű, sok könyvvel és nagy forgalommal büszkélkedhettek, hiszen a városban sok volt a vasmunkás és a szakszervezet is meglehetősen erős volt. A legutóbbi időben került elő a Kereskedelmi Szakszervezet (KAOSZ) régi könyvtárából 35 kötet, és úgy látszik, hogy hamarosan még újabb kötetekre tehetünk szert.

Elszórta több kisebb munkáskönyvtár működött még a városban. Vannak olyan könyveink, melyek a Szabómunkások könyvtárából, mások a Bőrdíszművesek könyvtárából, megint mások egyes üzemek könyvtáraiból kerültek elő. Ilyenek a „Koestlin Sportkör” bélyegzővel ellátott könyvek, a „Hutter és Lever könyvtár” címkével (ex libris) ellátott művek stb.

Ezek a könyvtárak — eddigi ismereteink alapján — nem tartottak egymással kapcsolatot, de tudunk olyan olvasókról, akik tagjai voltak egyszerre több könyvtárnak.

Ez idő szerint nincsen sem írásos, sem szóbeli bizonyíték például könyvtárközi kölcsönzésre, könyvtárközi cserére (közrejátszott itt a szakmai sovinizmus is), azaz semmiféle együttműködést nem tudunk kimutatni.

*

A nyomdászok könyvtára volt-e hatással más szakmák könyvtárára, erre volt-e hatással más szakma könyvtára? — a fentiek szerint nem valószínű, de tény — mint láttuk —, hogy majdnem minden évben volt 2—5 idegen szakmabeli olvasója a könyvtárnak, ami azt is bizonyítja, hogy nem lehetett rossz a híre.

A nyomdászok szerették és szeretik a könyvet. Ennek fényes bizonyítéka az a tény, hogy az egyetlen szakma Győrött, mely sok viszontagságon keresztül, szinte hiány nélkül meg tudta őrizni könyvtára anyagát és a hozzátartozó iratokat.

MÓNUS IMRE

A jegyzetekben felsoroltakon kívül felhasznált irodalom:

BAY Ferenc: *A Győri Városi Közkönyvtár Évkönyve. I. 1898—1938.* Győr, 1939.

BORBIRÓ Virgil—VALLÓ István: *Győr városépítés története.* Bp. 1956.

FELPÉCZI PETZ Lajos: *Győr város zenei élete. 1497—1926.* Győr, 1930.

NEU Sándor: *A textilipar története Győrött.* Kézirat.

PITROFF Pál: *A győri sajtó története.* Győr, 1915.

A fentiekben túl évkönyvek, jegyzőkönyvek és különösen a „Magyarországi Könyvnyomdászok és Betűöntők Szakegylete” megmaradt iratanyaga.

Adatközlők :

REINTHALLER Ernő,

HABA László,

KÓMIVES József,

FADGYAS József,

KOTORMÁN László

MENTLER Endre.

Illegális magyar sajtó a francia ellenállási mozgalomban. A Tanácsköztársaság leverése után jelentős számú baloldali emigráns menekült ki az országból, akik közül sokan Franciaországban telepedtek le. A világválság gazdasági emigránsai ezek számát növelték, úgyhogy pl. Henin-Lietard és Pas de Calais bányavidékein 20 000-re volt tehető a magyarok száma. 1936—1939 között a növekvő háborús veszély és a magyarországi megkülönböztető faji törvények miatt bekövetkezett menekülési hullám tovább duzzasztotta a franciaországi magyarok számát.

A kiüldözött magyarság legjobbjai azonnal felismerték a szervezkedésben rejlő erőt, és csakhamar baloldali szervezeteket alakítottak Párizsban. 1921-ben már komoly kommunista szervezet működött, jelentős taglétszámmal. A kommunisták magyar nyelvű lapja 1923-ban jelenik meg *Párizsi Munkás* (*Ouvrier de Paris*) néven, melynek nagy szerepe volt a franciaországi magyar kommunisták összefogásában, a franciául még nem beszélő munkások rendszeres tájékoztatásában és nevelésében. A *Párizsi Munkás* már a húszas évek közepén felhívta olvasói figyelmét az olaszországi fasizmus veszélyére, és ideológiai harcot folytatott a jobboldali eszmék ellen. A lap megjelenési költségeit gyűjtések útján az olvasók fedezték. Szerkesztői és írói tiszteletdíj nélkül végezték munkájukat. A francia hatóságok állandóan üldözték, és sokszor elkobozták a lapot harcos szelleme miatt, s így csak sűrű névváltoztatással volt lehetséges megjelentetni. (*Fáklya, Küzdelem, Új Harcos, Új Előre*).

A *Párizsi Munkás* érdeme, hogy egy öntudatos, harcos magyar emigrációt nevelt a tájékozatlan gazdasági kivándorlók egy részéből, és a szabad gondolat hirdetője volt abban az időben, amikor Magyarországon kommunista munkássajtó legálisan nem jelenhetett meg.

A francia népfront szellemében, a háborús feszültség időszakában *Szabad Szó* néven új, harcos, magas színvonalú antifasiszta lapot adtak ki a magyar kommunisták: TAMÁS Aladár és PALOTÁS Imre szerkesztésében. A cikkírók között találjuk BAJOMI LÁZÁR Endre, BALLÓ László, FERENC Simon és KEPES Imre nevét. Technikai munkatárs RÉVAI Gizi volt

A *Szabad Szó* 1939 végéig — a kommunista és haladó sajtó betiltásáig — jelent meg. 1939. augusztus 28-án a második világháború kitörésének előestéjén így határozta meg a franciaországi magyarok feladatát: „Ellenségünk közös: fasizmusnak hívják. Egyesülünk a francia néppel a fasizmus elleni harcban. Hitler minden hódítási szándékával szemben.”

Nagy pozitívumként könyvelhetjük el, hogy a franciaországi nemzetiségi csoportok közül a francia hadseregbe való jelentkezésre a *Szabad Szó* elsőként szőlította fel a magyarokat. A Külföldi Önkéntesek (Volontaires Étrangers) ezredcibe hamarosan 3000 magyar jelentkezett.

A franciaországi magyar értelmiségiek összefogására TAMÁS Aladár szerkesztésében jelenik meg 1938. februártól az *Üzenet* című folyóirat. A magyarországi Márciusi Front számára minden szám közölt elvi cikket az emigrációban élő írók és politikusok tollából. Így BALÁZS Béla, RÉVAI József (Vörös Sándor néven) és SZOMBATI János írásai igyekeztek segíteni a függetlenségi mozgalom megindulását. A folyóirat polgári szerkesztői biztosították a legális megjelenést, és így sikerült a lapot nagyobb példányszámban Magyarországra is eljuttatni.

A háború kitörése után feloszlatták a baloldali szervezeteket, és mindkét sajtóterméket betiltották. A *Szabad Szó* és az *Üzenet* szerkesztőgárdája közül sokan szét-szóródtak a háborús események következtében, de azok közül, akik Franciaországban maradtak, többen bekapcsolódtak az illegális antifasiszta mozgalmakba a megszállás éveiben, és segítői lettek a földalatti magyar sajtónak is.

Az 1940-es francia kapituláció után megindult a föld alá szorított antifasiszta

szervezetek munkája. A Francia Kommunista Párt már júliusban megbízta PAPP Lajost magyar kommunista csoport létrehozásával. A pártvezetőség : PAPP Lajos, WEISS János (illegális nevén PETIT Jean), MÓD Péter és HAJDU Sándor (DUNAVÖLGYI Géza) nagy szervezőmunkával megteremtették az első kommunista sejteket, és nagyban támogatták az FKP harcát a megszállók ellen.

Az FKP megbízásából PAPP Lajos egy tájékoztató jellegű, illegális hetilapot szerkesztett *Bulletin d'Information* címmel. Ez teljesen független volt a megalakult magyar mozgalomtól. A lap szerkesztésébe bevonta KOMJÁT Aladárnét István és Gábor fiával. Munkatársak MÓD Péterné, REISSMANN János és BÖLÖNI György voltak. A kész anyagot Ács Vilma továbbította az FKP sajtóapparátusához, amely a terjesztés munkáját végezte, s az előállítási költségeket is fedezte.

A munkatársak a külföldi rádióadások rendszeres figyelésével hírósseállításokat készítettek a harctéri eseményekről, a német megszállók embertelenségeiről és a francia ellenállás belső híreiről. A 10—12 lapos hetilapot Sós Béla 180—200 példányban sokszorosította lakásán négy éven át.

A Vichy-kormány fennhatósága alatt álló déli területeken a háború első évében megkezdődött a magyar kommunista és antifasiszta csoportok szervezkedése. A nagyvárosokban felvették a kapcsolatot a francia mozgalommal, sőt az északi — német megszállási — zónában levő magyar vezetőséggel is. A franc-tireurök és partizánok soraiban sokan fegyveresen is harcoltak a megszállók és az együttműködők ellen. Dél-Franciaország nagyvárosaiban több magyar nyelvű időszakos lap és sok röplap jelent meg, melyekből fellelhető példány Magyarországon nincs, de az ellenállás harcosai és francia kiadványaik igazolják létezésüket.

Toulon-ban *Szabadság*, Grenoble-ban *Jelen* címmel adtak ki lapokat a magyar ellenállók. A Vichy-zóna magyar kommunista csoportja Lyon-ban nagy illegális nyomdát létesített, és hosszú időn át megjelenő folyóiratot adott ki a francia testvérpap címen : *A Párt Élete (La vie du Parti)*.

A függetlenségi mozgalom a külföldi magyarság körében is kezdett kibontakozni politikai pártállásra való tekintet nélkül. Az egész megszállt Európában a fasiszmus elleni összefogás csak a népfrontpolitika talaján volt elképzelhető és megvalósítható. Az FKP nemcsak a francia társadalom minden rétegét igyekezett akcióegységre megszervezni, hanem a nyelvi csoportokat is. A franciaországi magyarok között ezt a munkát elvégezni nem volt egyszerű feladat, mivel az értelmiség és a polgárság heterogén összetételű volt, és a régi emigráció közé beférkőzött a jobboldali ideológia. 1918/19 értelmisége magáévá tette a haladó, forradalmi eszméket, és politikai állásfoglalásuk miatt voltak kénytelenek elmenekülni. Ezek egy része hű maradt a forradalomhoz, és emigrációs tevékenységükkel szolgálták a magyar felszabadulás ügyét. Mások a kilátástalan és zavaros politikai helyzetben elpártoltak a haladó mozgalmaktól, és csak a közös veszély, a fasiszmus terjedése láttára tértek vissza a nép oldalára. A polgári rétegeket a német megszállás egzisztenciálsan és anyagilag érintette: ezek a francia liberális polgárság példájára csatlakoztak ideiglenesen vagy véglegesen a függetlenségi mozgalomhoz.

A franciaországi magyar kommunista csoport feladata volt az adott történelmi helyzetben csatlakozásra bírni a különböző politikai állásfoglalású magyar rétegeket a széleskörű népfrontpolitika alapján.

A kommunisták összefogása volt az első feladat. Ez komoly szervező munkával sikerült is. A taglétszám emelkedett, és mind többen aktív harcosaivá váltak az ellenállásnak. 1934 elején újból bevonták az illegális munkába a hadifogságból visszatért régi kommunistákat : GEREBLYÉS Lászlót, akit a párt megbízott az írók és művészek szervezésével, majd PALOTÁS Imrét és ROSTÁS Istvánt. A pártszervezet aktivitásának megnövekedése szükségessé tette egy illegális nyomda létesítését. Sós Béla rue d'Abel 20.

sz. alatti lakásán francia és német nyelvű röplapokat és szórólapokat eddig is készítettek. Az utóbbi, a „német-munka” (Travail Allemand), a német katonák felvilágosítására létesített propagandamunka része volt.

1943 nyarán széleskörű szervezőmunkát indított a kommunista csoport. Magyar Függetlenségi Mozgalom (Mouvement pour l'Indépendance Hongroise, a továbbiakban MFM) néven tömegszervezetet hozott létre. Ennek munkájába a népfretpolitikai alapelveinek megfelelően a franciaországi magyar társadalom minden rétegét igyekeztek bevonni. A szervezet kereteinek kiszélesítésére adták ki a *Magyar Szemle (Revue Hongroise)* című 1943. augusztus 1-től havonként megjelenő folyóiratot, melyet PAPP Lajos és GEREBLYÉS László szerkesztett. Állandó munkatárs volt a MFM vezetője, BÖLÖNI György; DOBOSI László és FÖLDES Péter is több cikket írt a folyóiratba. Technikai szerkesztő HERTCZKA Imréné volt, aki a lapból 30—40 példányt gépelt lakásán. 1944 áprilisától az illegális nyomdában Sós Béla sokszorosította 80—100 példányban. A *Magyar Szemlé*t társadalmi adakozásból tartották fenn. A Párizsban élő művészek: MARTON Ervin és STRÉMI József PETŐFI-bélyeget terveztek, és sokszorosítás után árusították.

A szerkesztők a hazai újságokon, a rádiók hírein keresztül figyelték a mozgalmakat és a világeseményeket. Az első számban PAPP Lajos: „Többet kell tennünk” című vezércikkében ismertette a hazai helyzetet, a honvédség voronyezsi katasztrófáját, s aktív cselekvésre szólította fel honfitársait:

„... a külföldön élő magyarok nem lehetnek tétlenek Magyarország sorsdöntő óráiban. Kanada, Amerika, Mexikó és Anglia magyarsága már régebben szervezkedik, és aktív részt vesz a függetlenségi front munkájában. A Franciaországban élő magyarok nem várhatnak semmivétesben, hanem tenniük is kell valamit... Magyarország sorsa szorosan összefügg Franciaország sorsával. Mindkettőnek Hitler és a hitlerizmus végleges pusztulása hozza meg a szabadságot... a franciaországi magyarok úgy tesznek eleget a magyar függetlenségi harc iránti kötelességüknek, ha mindenben támogatják Franciaország dolgozóinak Hitler-ellenes harcát.” (*Magyar Szemle*, 1943. aug. 1.)

A MFM vezetőség részletes programot tett közzé, amely alkalmas volt arra, hogy minden hazafias réteg a magáévá tegye, és Magyarország gyökeres, demokratikus átalakulásának kezdetét megnyissa. A magyar Nemzeti Függetlenségi Front célkitűzéseit teszik magukévá a következő követelésekkel:

- a) A háború azonnali befejezése, szakítani HITLERREL.
- b) Felelősségrevonása azoknak, akik az országot belevitték a háborúba.
- c) Az ország demokratizálása: általános, egyenlő, titkos választójog, az általános emberi jogok érvényesítése, a faji törvények megszüntetése.
- d) A nagybirtokot fel kell osztani a parasztok között, 300 holdnál nagyobb földbirtok nem lehet.
- e) A fasiszta pártok betiltása.
- f) Nemzeti függetlenségi kormány alakítása, mely összehívja az alkotmányozó nemzetgyűlést, és dönt az ország államformájáról.
- g) A német kisebbség kiváltságos jogainak felszámolása, a Volksbund feloszlata.
- h) Eredményes együttműködést kell folytatni a környező demokratikus országok népeivel.

A kiáltvány megállapítja, hogy a magyarok csak úgy tudnak küzdeni ezekért a célokért, ha mindenben támogatják a francia ellenállás felszabadító harcát. Ennek eredménye röviden megmutatkozott abban, hogy alig négy hónap alatt a MFM jelentősen megerősödött. (*Magyar Szemle*, 1943. dec. 10.)

A cikkírók feltárták a folyóirat hasábjain mindazokat az okokat, amelyek őket, emigránsokat hazájuk elhagyására készítették: az ellenforradalmi rendszer népellenes

politikáját, a gazdasági kizsákmányolást, a demokratikus ellenzék üldözését és a nemzetellenes németbarát politikát.

1944. március 15-én a szabadságharcra emlékeznek. Felidézik a közös vonásokat a két nép szabadságharcos hagyományaiból. Az üldözött magyar szemével nézik és méltatják a nemzeti ünnep jelentőségét.

A francia emigráció vezetői és az ellenállásban résztvevő magyarok — hasonlóan a londoni Magyar Tanács felhívásához — gyors kibontakoztató javaslattal fordultak a hazai közvéleményhez :

„Oroszországban alakuljanak magyar brigádok a magyar hadifoglyokból, s kezdjék meg a harcot Hitler ellen a Vörös Hadsereg oldalán. Az országban benn alakuljanak partizán csapatok, és kezdjék meg a szabadságharcot, és alakuljanak partizán csapatok az ország határain kívül. . . és a többi balkáni népekkel együtt fogjanak fegyvert Hitler ellen a szabadság védelmére.” (*Magyar Szemle*, 1944. márc. 15.)

A szerkesztőség figyelemmel kísérte az otthoni változásokat. Örömmel üdvözölték a nagy jelentőségű balatonszárszói értekezletet, és ismertették ERDEI Ferenc beszédét, majd FODOR Józsefnek a *Népszavában* megjelent bírálatát a Márciusi Frontról, kiemelve a népfrontpolitika szükségességét Magyarországon. (Uo.)

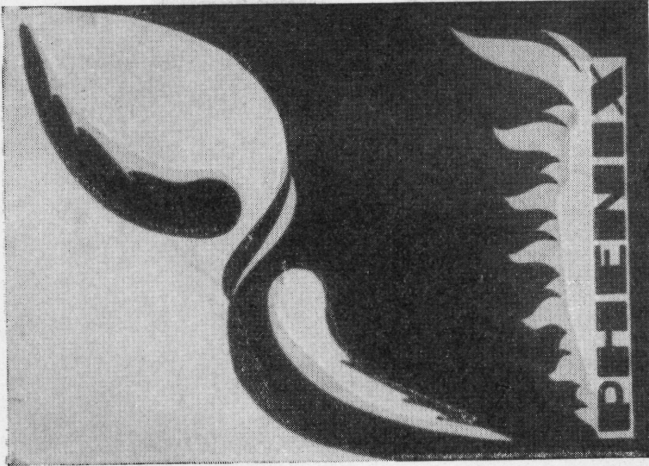
Polemizáltak a nyilas és jobboldali lapokkal főképpen akkor, amikor a magyar emigráció politikai állásfoglalásairól, külföldi tárgyalásairól volt szó. Így válaszolt a *Magyar Szemle* cikkírója VAJTA Ferenc írására, amely az *Új Magyarországban* „rémitő” híreket közölt KÁROLYI Mihály Angliában lefolytatott tárgyalásairól. Majd báró VÉCSEI Aurél kanonoknak a kassai Szabad Egyetemen tartott előadásáról írtak, aki elmondta, hogy: „számottevő magyar csoportok élnek pl. Franciaország ipari vidékein, ahol szocialista és kommunista izgatásnak vannak kitéve” (*Magyar Szemle*, 1943. aug. 25.). A németek által megteremtett „új rend”-ben az utóbbi HITLER gyengeségét mutatta, s azt, hogy a magyar fasizta külképviselet tisztában volt a valóságos helyzettel : a kommunisták befolyása alá került munkások elvesztek a Horthy-Magyarország számára.

1944. március 19-én HORTHY és a magyar burzsoázia behódolt HITLER követeléseire előtt, és engedte, hogy a német csapatok ellenállás nélkül megszállják az országot. Az esemény hírére az MFM vezetősége március 28-án felhívással fordult a franciaországi magyar társadalomhoz. Ismertették a nagy veszélyt, amely az otthoniakat, az egész nemzetet fenyegette. A szülőföld népének egységesen kell ellenállnia a hódítóknak — hangoztatta a kiáltvány, és leszögezte :

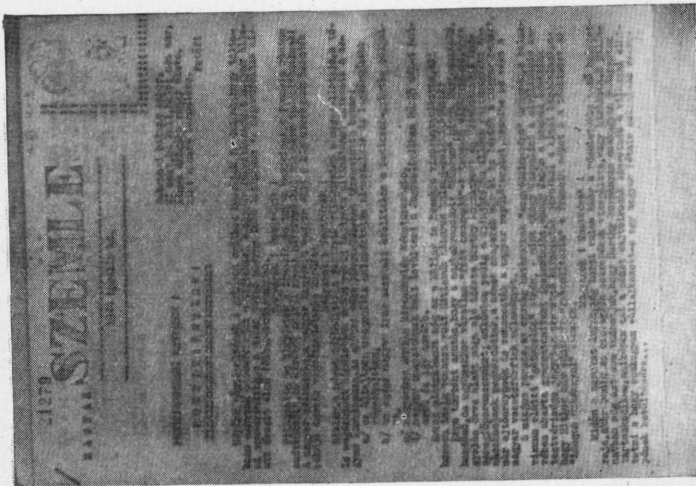
„Most. . . a halálos veszély olyan valóságossá, közvetlenné. . . vált, hogy szét kell röpennie a kiáltásnak : *Cselekedjétek!* Nincs egyetlen pernyi vesztegetni való idő sem! . . . Hazánk, önmagunk, hozzátartozóink jól felfogott érdekében! Gyülekezzetek tömegesen a függetlenségi mozgalomnak . . . kibontott zászlója alá. A tömörülés francia földön is lehetővé teszi számotokra az otthoniak küzdelmének segítségét Nyújtsatok testvéri jóbót a francia ellenállási mozgalom harcosainak.” (*Magyar Szemle*, 1944. ápr.)

1943 végén GEREBLYÉS László az emigráns írók és művészek körében kialakított egy csoportot, amely csatlakozott az MFM szervezetéhez. Céljuk az volt, hogy a demokratikus francia értelmiségieket és közvéleményt tájékoztassák a magyarországi eseményekről, és bebizonyítsák azt, hogy van egy „másik” Magyarország is, s az ellenáll a hódítási kísérleteknek. A csoport jó munkát fejtett ki az értelmiség körében, ahol elég éles magyar-ellenes hangulat uralkodott egyrészt az embertelenségek világviszhangja miatt, másrészt a nacionalista német—vichysta propaganda eredményeképpen.

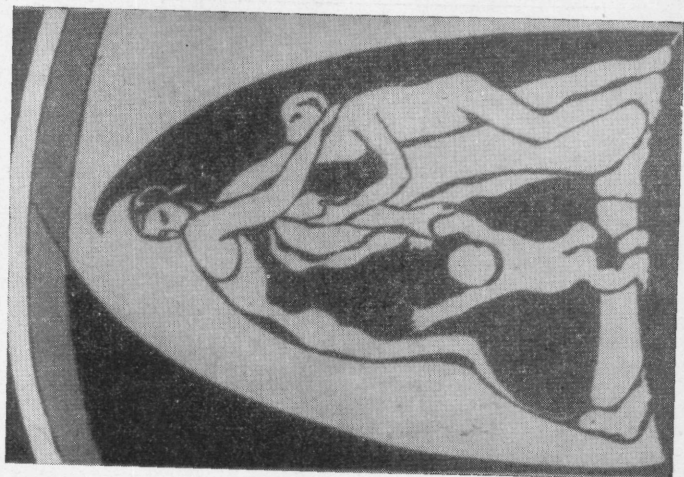
Francia nyelven jelent meg folyóiratuk, a *Phénix*, amelyen keresztül bemutatták a magyar nép évszázados harcát a német hatalmi terjeszkedés ellen, 1848 francia—magyar

A művészcsoport kiadványa
MARTON Ervin rajza

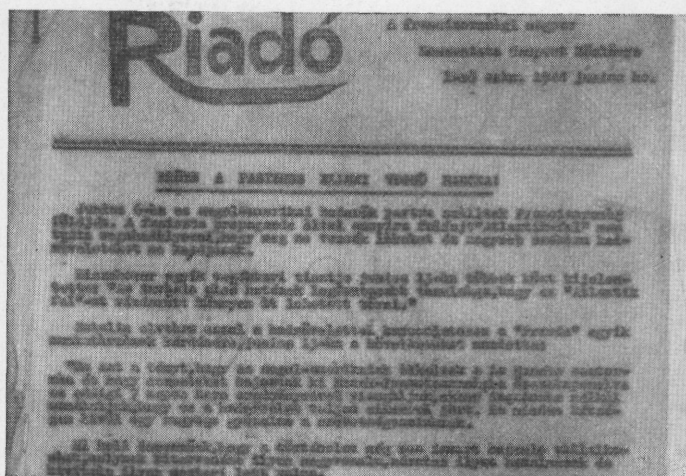
A Magyar Szemle 1944 áprilisi címlapja

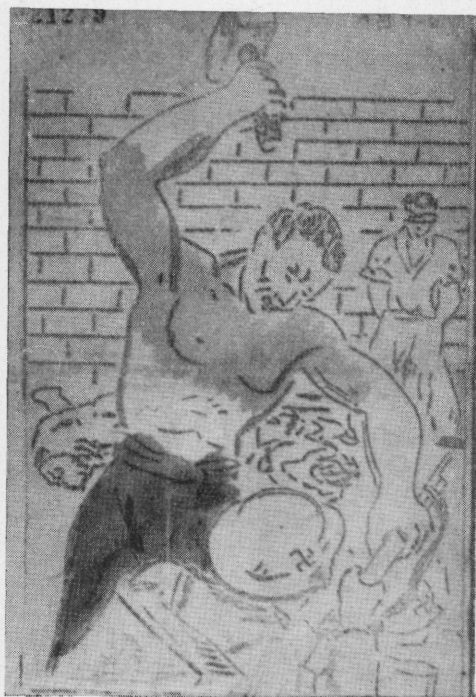
A *Harcos Nő* második illegális számának
borítólapja: POÛ Bertalan műve

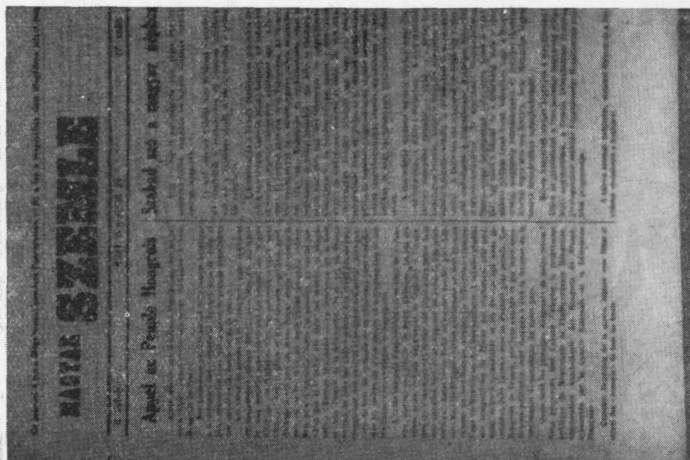
A művészcsoport francia nyelvű kiadványa
STRÉMI József terve

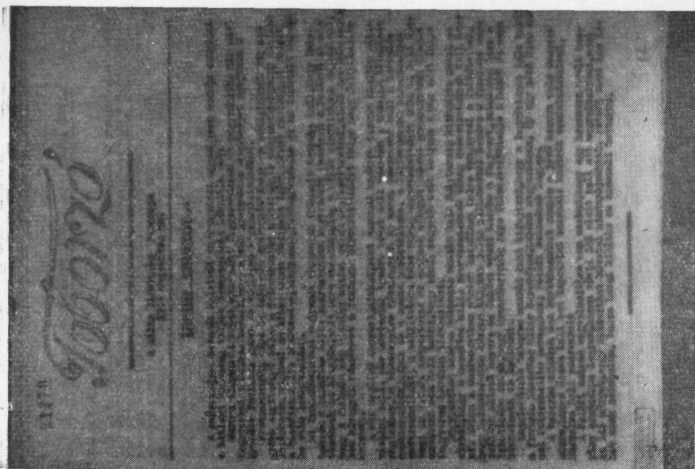
A párizsi magyar kommunisták folyóirata a *Riadó*

A kivégzett magyar ellenállók emlékére
kiadott francia és magyar illegális
tájékoztató füzet borítója (1944)

A párizsi felkelés idején kinyomtatott
Magyar szemle

A *Toborzó* 1944 aug. számának címlapja

közös kapcsolatait, a magyar emigráció részvételét az ellenállási mozgalomban és történelmünk tragikus alakulását különösen a német megszállás óta. A *Phénix* melléklete volt a sokszorosított *Feuille de la Résurrection Hongroise*. Az ugyancsak 8—10 oldalas folyóiratban a magyar szellemiség kiemelkedő képviselőinek életművéből jó fordításokban szemelvényeket tettek közzé. (Pl. a XVII. sz. nemzeti költészetét, MADÁCH, PETŐFI és ADY verseit és a nagy francia művészek megnyilatkozásait Magyarországról, mint Hector BERLIOZ 1846-i levelét első pesti koncertjéről, továbbá Juliette ADAM 1884-es útinaplóját stb.) A közös ellenséggel vívott harc magyar mártírjait és hőseit példaképül állították, mint a megvalósult testvériség nagyszerű példáját. Ismertették a kivégzett harcosok életét és harcukat Franciaországért. ELEK Tamás, BÉKÉS Imre, BOCOV Ferenc mártírsága közelebb hozta a két népet egymáshoz — írták. A folyóiratot GEREBLYÉS László és DOBOSI László szerkesztette, címlapját MARTON Ervin szobrászművész tervezte.

Az MFM-ban aktivizálódott magyarok száma növekedett, és szükségesnek látszott 1943 végén egy nőcsoport megalakítása. Havonként megjelenő lapjuk, a *Harcos Nő* (*La femme combattante*) négy illegális számában buzdította a magyar nőket az ellenállás támogatására. Felszólítást tettek közzé, hogy a spanyol polgárháború példájára vegyék ki részüket a belső front nagy áldozatot követelő munkájából. Szerkesztői: LICETI Vilma, BÖLÖNI Györgyné, a technikai munkákat HERTCZKA Imréné végezte. A címlapokat a művészcsoport tagjai: BEÓTHY István, PÓR Bertalan és STRÉMI József illusztrálták. A lap 30 példányban jelent meg a felszabadulásig írógépén sokszorosítva. A terjesztési munkát GÁL Jánosné (Minke) végezte.

1944 nyarán az FKP fokozta a partizánmozgalmat, és előkészítette a fegyveres felkelést. A magyar pártszervezetet is mozgósították. A vezetőség magyar nyelven indított lapot *Riadó* címmel. Párizs felszabadulásáig két illegális száma jelent meg, mint a franciaországi kommunista csoport közlönye. A *Riadó* bő híryanagot szolgáltatott a harctéri helyzet alakulásáról, Franciaország felszabadításának addigi eseményeiről, a belső ellenállás győzelmeiről. Csatasorba szólította a magyar kommunistákat a német fasizmus végleges leverésére. Rendszeresen közzétette a folyóirat az FKP elvi, nagy jelentőségű cikkeit a nemzeti felkelés előkészítéséről, a fegyveres felkelés időszakában tanúsítandó stratégiáról és taktikáról. Ilyen módon közölte az *Humanité* 1943 áprilisi és a *Vie Ouvrière* 1944. július 5-i számainak vezércikkét magyar fordításban.

Az ellenállási mozgalom soraiban legnagyobb számban kommunisták harcoltak a megszállók ellen az FTP (Franc-Tireurs et Partisans), az FKP irányítása alatt álló partizánsereg, — amely része volt az FFI-nek (Les Forces Françaises Intérieur), az ellenállás hadseregének — soraiban. A *Riadó* megemlékezett a francia kommunisták hősi küzdelmeiről:

„A kommunisták a bátorságnak, hősiességnek és szívósságnak gyönyörű példáit tanúsították. Ők azok, akik szabadságuk és életük kockáztatásával sztrájkokat szerveznek, a szabadharcosok és partizánok alakulataiban hősiiesen viselkednek, immár 5 éve, az illegálisban fenntartják és kifejlesztik a pártot a számos elfogás és kivégzés ellenére. Őket érték a legsúlyosabb csapások, és mégis ők álltak leginkább ellent az ellenség támadásainak.” (*Riadó*, 1944 jún.)

Az FKP a nemzeti felkelés kibontakozását széles társadalmi alapokra helyezte, és életre hívta a Hazafias Milicék (Milice Patriotique) katonai bizottságait, melyek a kerületek, üzemek területén voltak hivatva önvédelmi csoportok alapján megszervezni a fegyveres felkelést. A magyar pártvezetőség is megalakította a Milice Bizottságot, s munkájuk segítésére kiadták a *Toborzó* (*Recrutement*) című milice híradót, melynek 1944 augusztusában két illegális száma jelent meg. A *Toborzó* általános haditudósító szerepet is betöltött. Ismertette a második front által teremtett kedvező harchelyzetet,

a belső ellenállás nagyszerű eredményeit és a keleti fronton előretörő Vörös Hadsereg sikereit. A következőkben határozta meg a *Toborzó* a Milice Bizottság feladatait :

„Minden erőnkkel oda kell hatni, hogy minél nagyobb erőt tudjunk a már most folyó fegyveres harcban biztosítani. Nagy, széles alapon toborzó munkát kell folytatni.” (1944 aug.)

1944 augusztus 19-én a párizsi nép megkezdte hősi harcát a megszállók ellen. Az egy hétig tartó fegyveres küzdelemben az ellenállási mozgalomban résztvevő és az ahhoz csatlakozó magyarok is kivették részüket: a felkelés időszakában 30 fegyveres milic csoport harcolt a barikádokon 120 taggal, és az FTP soraiban is sokan teljesítették feladataikat.

Az utcai harcok idején, augusztus 21-én a rue Lacépède 33. sz. alatt egy kis nyomdában nyomtatták ki a *Magyar Szemle* első szabad számát nagy példányszámban. A francia—magyar szövegű újságot az ellenállás magyarjai ragasztották a házak falára. Ez volt az első nyomdai úton előállított sajtótermék, amely a felkelés alatt megjelent a főváros utcáin. A MFM vezetősége *Szabad szó a magyar néphez!* címmel kiáltványt tett közzé, melyben az 1943-i program ismertetésével Franciaország és Magyarország teljes felszabadítására szólítja fel a magyarokat.

„Új korszak kezdődik most Európában. Az öncsonkító széthúzásnak és a mestersegesen szított vetélkedésnek vége van. . . Am béke és összhang a népek között csak úgy lesz lehetséges, ha megváltoznak államkereteik, ha minden európai nemzet a demokrácia alapján és szellemében szervezi át életét. . . A mai magyar rendszer ugyanis éppúgy megbukik, mint istápolója, a Hitler-birodalom. A franciaországi magyarság számarányánál és politikai tapasztalatainál fogva arra van hivatva, hogy élesztője legyen hazánk demokratikus megújulásának.

Éljen a Szabad, Független Magyarország!”

Párizs felszabadulása után a *Magyar Szemle* és a *Harcos Nő* hosszú éveken át megjelent, mivel az illegális időszakában megjelenő sajtótermékek megkapták a legális kiadás jogát.

A német megszállás idején a magyar nyelvű sajtó megteremtése a magyar kommunista csoport érdeme, elsősorban PAPP Lajosé, aki nagy eredménnyel és körültekintéssel az egész mozgalmat vezette és szervezte. Ennek köszönhető, hogy az illegális magyar sajtó egyetlen munkatársa sem került az ellenség kezébe. Az FKP állandóan segítette az illegális magyar sajtót, cikkeit elvileg és politikailag ellenőrizte, és igyekezett a magyar nyelvű csoportot a fasizmus elleni harcra mozgósítani. A Párizsban megjelenő sajtó mozgósította a franciaországi magyarokat a fasizmus elleni összefogásra, a német megszállók és cinkosaik elleni harcra, majd a győztes párizsi felkelés után egész Franciaország felszabadítására. Az illegális munka számos harcost adott a magyar függetlenség ügyének. Többen közülük még hazánk felszabadítása előtt Magyarországra jöttek, hogy harcban szerzett tapasztalataikkal és munkájukkal segítsék a magyar függetlenség ügyét.

Megállapíthatjuk, hogy a baloldali magyar emigráció a megszállás éveiben mindig és mindenben Magyarország javát kereste, és tudatában volt annak, hogy harcra a magyar felszabadulás ügyét segíti. A magyar nép becsületét akarták visszaszerezni a szabadságszerető népek, különösen a francia nemzet előtt. A francia közvélemény a magyarok fegyveres és eszmei küzdelmét jóindulatúan értékelte.

Irodalom :

ANTAL György : *A franciaországi magyar sajtó 1946*. Magyar Újlesztendő. A Magyar Függetlenségi Mozgalom évkönyve. Paris, 1945.

PAPP Lajos : *Franciaországi magyarok fasizmus elleni harca Magyarország felszabadításáért* (1924/1944). Bp. 1955. Kézirat. Párttörténeti Intézet Archivum. Gy. 319 sz. a.

HERTZKA Imréné, GÁL Jánosné, PAPP Lajos és SÓS Béla visszaemlékezései. A Párttörténeti Intézet Archivumának és könyvtárának anyaga.

Catalogue des périodiques clandestins diffusés en France de 1939. à 1955. Suivi d'un catalogue des périodiques clandestins diffusés a l'étranger. Paris. 1954.

TÁLAS GÉZA